

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

GELİR DAĞILIMININ BEŞERİ SERMAYE ÜZERİNDE ETKİLERİ: D-8 ÜLKELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Abdullah KARACA**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ünal ARSLAN**

Hatay-2022

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

GELİR DAĞILIMININ BEŞERİ SERMAYE ÜZERİNDE ETKİLERİ: D-8 ÜLKELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Abdullah KARACA**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ünal ARSLAN**

Hatay-2022

ONAY

ABDULLAH KARACA tarafından hazırlanan “**GELİR DAĞILIMININ BEŞERİ SERMAYE ÜZERİNDE ETKİLER:D-8 ÜLKELERİ**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **İKTİSAT ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

14/09/2022

Jüri Üyeleri	İmza
Prof. Dr. ÜNAL ARSLAN (Tez Danışmanı- Başkan)	
Doç. Dr. Yıldız SAĞLAM ÇELİKÖZ (Üye)	
Dr. Öğretim Üyesi Hale KIRMIZOĞLU (Üye)	

Abdullah KARACA Tarafından Hazırlanan “**Gelir Dağılımının Beşeri Sermaye üzerinde Etkilei:D-8 Ülkeleri**” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunana jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN
Enstitü Müdürü

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (14/09/2022)

Abdullah KARACA

ÖNSÖZ

Gelir dağılımı ve gelir dağılımı adaletsizliği gerek D-8 ülkelerinde gerekse de diğer ülkeler için sosyo-ekonomik bakımdan önemli bir kavramdır. Gelir dağılımı D-8 ülkelerinin kalkınma ve büyümenin önünde en önemli engellerden biridir. Gelir dağılımındaki bozukluk, beşeri sermayenin belirleyici faktörlerinden olan işgücünün beslenme, eğitim, sağlık gibi harcamaları kısımasına yol açacağından verimliliğinde düşmesine neden olacaktır.

Çalışmamda bana destek olan bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşmaktan çekinmeyen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ünal ARSLAN' a teşekkür ederim. Tez savunmamda yer alan Sayın Doç. Dr. Yıldız SAĞLAM ÇELİKÖZ ve Sayın Dr. Öğretim Üyesi Hale KIRMIZIOĞLU hocalarıma değerli katkılarından için teşekkür ederim.

Hayatım boyunca her zaman yanımda olan maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem Halide KARACA ve babam İrfan KARACA' ya teşekkür ederim.

GELİR DAĞILIMININ BEŞERİ SERMAYE ÜZERİNDE ETKİLERİ: D-8 ÜLKELERİ

Abdullah KARACA

İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022

Danışman: Prof. Dr. Ünal ARSLAN

ÖZET

Gelir dağılımı eşitsizliği, uzun yıllardır birçok ülkenin temel sorunlarından biri olmuştur. Ülkelerin büyümesinden elde edilen kazançlar eşitsiz bir şekilde dağılım göstermiş ve gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasına neden olmuştur. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler genellikle eşitsizlik eğilimini arttırıcı etki göstermektedir.

Son yıllarda artan gelir artışları birçok ülkede gelir eşitsizliğinin artmasına neden olmuştur. Adaletsiz gelir dağılımı, sürdürülebilir ekonomik büyümeye zarar vermektedir. Yüksek oranda gelir eşitsizliğine sahip ülkelerde, düşük maaşlı yetenekli insanlara daha az eğitim fırsatı sunmakta ve toplumu istikrarsız hale getirmektedir.

Araştırmalar gösteriyor ki gelir dağılımının adaletli hale gelmesi ekonomik büyümenin temeli olan beşeri sermayenin artmasına yol açacaktır. Ebeveynler çocuklarına yapılacak eğitim yatırımlarını, çocuklarının gelecekteki kazançlarını arttıracak bir yöntem olarak görmektedir. Bundan dolayı son zamanlarda eğitim kazanımı birçok ülkede genişlemekte, eğitim eşitsizliği azalmaktadır. Bu çalışma literatürde bulunan çalışmalar göz önünde bulundurularak gelir dağılımının beşeri sermaye üzerinde etkilerini analiz etmektedir. Birçok literatür sonucuna göre, gelir dağılımında eşitsizlik olduğunda, gelir dağılımının beşeri sermayedeki etkisi artar, gelir eşitsizlikleri artan bir etki gösterir.

ANAHTAR KELİMELER

Gelir Dağılımı, Beşeri Sermaye, Gelir Eşitsizliği, Eğitim

THE EFFECT OF INCOME DISTRIBUTION ON HUMAN CAPITAL: D-8 COUNTRIES

Abdullah KARACA

Department of Economics, Master Thesis 2022

Supervisor: Prof. Dr. Ünal ARSLAN

ABSTRACT

Inequality in income distribution has been one of the most important problems to many countries for a long time. Profits which have been gotten by growing economy of countries have been dealt. For this reason this situation caused to increase inequality in income distribution.

Globalization and technologic improvements usually show increasing affect in inequality trend. In recent years, increasing incomes have caused to increase inequality in income for many countries. Inequality in income distribution has damaged sustainability in economic growth. In countries which have inequality income in high rate income supplies less education opportunity for talented people who have low salary and it makes society unstable.

Studies show that becoming fair of income distribution causes human capital being the basic of economic development to increase. Parents are approaching education investments as a method which will increase their children's incomes in future. Therefore, education rate has been increasing in many countries but inequality in education has been decreasing. This study analyzes the effects of inequality income distribution on human capital by considering works in literature. According to many literature results, effect of income distribution in human capital increases when there is inequality in income distribution shows increasing affect in income inequality.

KEYWORDS

Income distribution, Human capital, Inequality in income, Education.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
Tablolar Listesi	v
Grafikler Listesi	vi
Görseller Listesi	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI

1. Tanım ve İçerik	5
1.1. Gelir Dağılımı Türleri	9
1.1.1. Sektörel Gelir Dağılımı	9
1.1.2. Coğrafi Gelir Dağılımı	9
1.1.3. Kişisel Gelir Dağılımı	10
1.1.4. Fonksiyonel Gelir Dağılımı	11
1.2. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler ve Gelir Eşitsizliğine Karşı Çözüm Arayışı. 12	

İKİNCİ BÖLÜM

BEŞERİ SERMAYE

2. Beşeri Sermaye Kavramı	15
2.1. Diğer Sermaye Türleri ile Farklılıkları	16
2.2. Beşeri Sermaye Göstergeleri.....	18
2.3. Beşeri Sermayenin Önemi	18
2.4. Beşeri Sermaye Birikimini Etkileyen Faktörler.....	22
2.4.1. Eğitim ve Beşeri Sermaye.....	23
2.4.2. Sağlık ve Beşeri Sermaye	25
2.4.3. İşgücü Transferi ve Beşeri Sermaye	26
2.5. Beşeri Sermayenin Etkin Kullanılması	27
2.5.1. Beşeri ve Fiziki Sermayenin Tamamlayıcılığı.....	29
2.5.2. Ücret Düzeyi ve Beşeri Sermaye	30

2.5.3. Moral Değerler-Motivasyon ve Beşeri Sermaye.....	32
2.5.4. Adaletli Yönetim, Yolsuzluk ve Beşeri Sermaye	33
2.6. Beşeri Sermaye ve Gelir Dağılımı İlişkisi	34
2.6.1. Beşeri Sermaye ve Gelir Dağılımı Arasındaki Teorik İlişkiler.....	35
2.6.2. Beşeri Sermaye ve Gelir Dağılımı Arasındaki Ampirik İlişkiler	39
2.7. D-8 Ekonomik İş Birliği Teşkilatı	42
2.7.1. D-8'in Kuruluşu: İstanbul Bildirgesi	43
2.7.2. D-8 Ekonomik İş Birliği Teşkilatının Amaçları ve Organizasyon Yapısı	45
2.7.3. Faaliyetler ve Çalışmalar	47
2.7.5. Zirveler ve Alınan Kararlar.....	50
2.7.6. D-8 Ülkelerinin Nüfusu ve Beşeri Sermaye Potansiyeli.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMININ BEŞERİ SERMAYE ÜZERİNDE ETKİLERİNİN EKONOMETRİK İNCELEMESİ

3.1 Model ve Veri Seti	57
3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı	58
3.3.Birim Kök Testleri	60
3.3.1 CADF (Yatay Kesitsel Genişletilmiş Dickey-Fuller)	61
3.4 ARDL Modeli ve Sınır Testi Analizi.....	62
3.5 Hausman Testi	63
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	65
KAYNAKÇA.....	69

Tablolar Listesi

Tablo 1: D-8 ülkelerinin toplam nüfus verileri.....	54
Tablo 2: 2018 yılı itibariyle D-8 ülkelerinin genç nüfus (15-64 yaş) verileri.....	55
Tablo 3: Yatay kesit bağımlılığı sonuçları.....	60
Tablo 4: CADF test sonuçları.....	61
Tablo 5: CADF test sonuçları.....	62
Tablo 6: ARDL modeli sonuçları.....	62
Tablo 7: Hausman test sonuçları.....	64

Grafikler Listesi

Grafik 1: Bazı ülkelerin 1990-2013 yılları beşeri sermaye endeksleri.....	40
Grafik 2: Bazı ülkelerin 1990-2013 yılları gini katsayıları.....	41
Grafik 3: D-8 ülkelerinin dünya ekonomisindeki konumları 1997-2017.....	49

Görseller Listesi

Görsel 1: D-8 zirveleri.....	51
------------------------------	----

GİRİŞ

İnsanlık yeryüzünde milyonlarca yıldır var olmuştur. Önceleri avcı-toplayıcı olarak yaşayan insan, zamanla ihtiyacı olmayanı ihtiyaç duyduğu bir ürün karşılığında vererek toprağı işlemeyi ve ticareti keşfetmiştir. Daha sonra parayı bir mübadele aracı olarak bulmasıyla mübadeleye dayalı ticareti daha da kolaylaştırmıştır. Ancak iktisat tarihinin bu erken evrelerinde insanlar daha çok ihtiyaçlarını karşılamaya dayalı bir ekonomi oluşturmuşlardır. Orta Çağ'da sabanın keşfi gibi tarımdaki teknolojik gelişmeler, daha geniş alanlarda tarıma neden olarak sermaye birikimini ve artı ürünlerin yaratılmasını mümkün kılmıştır. Bu noktada nüfus artışı ekonomik gelişmeyi ve ticareti hızlandırmıştır. 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi, sermaye birikimini ve gelir artışını hızlandıran günümüz anlamında kapitalizmin ilk adımlarından biriydi.

Gelir dağılımı eşitsizliği, birçok ülkede birkaç on yıl boyunca bir artış eğilimi göstermiştir. Sadece dağılım genişlemekle kalmadı, aynı zamanda bazı gruplar reel gelirlerde düşüş yaşamıştır. Mali krizden önceki dönemde büyümeden elde edilen kazançlar daha eşitsiz bir şekilde dağılmış ve kriz bazı ülkelerde eşitsizliği daha da artırmıştır. Bu gelişmeler hem nedenler hem de politika sonuçları hakkında çok sayıda soruyu gündeme getiriyor. Küreselleşme ve teknolojik değişiklikler, genellikle eşitsizlikteki eğilimin artmasının nedenleri olarak gösterilmektedir. Her ikisi de genellikle toplam kazanımlarla ilişkilendirilirken, gelişme hem kazananlar hem de kaybedenler olduğunu açıkça göstermektedir. İleriye dönük bir perspektifte, net kazançların daha adil bir şekilde dağıtılmasının kapsamını değerlendirmek çok önemlidir. Gelişmeler, politika konusunda da soru işaretleri yaratıyor. Ekonomi politikaları, son yıllarda kazananlar ve kaybedenler arasındaki farkın arttığını ima ederek daha az yeniden dağıtımcı haline mi gelmiştir? Teşvik yapısını iyileştirmeye yönelik yapısal reformlar ve rekabeti güçlendirmeye yönelik deregülasyon daha çok odaklanılmıştır. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte bir sorun olarak ekonomik gündeme giren gelir dağılımı ve yoksulluk, beşeri sermaye ile yakından ilişkilidir. Beşeri sermaye gelir dağılımını olumlu ya da olumsuz etkileyebilmekte, gelir dağılımındaki bozulma da talep yönlü ekonomik krizlerin nedeni olabilmektedir. Gelir dağılımının uzun vadeli yönünün belirlenmesinde ise genel olarak istihdam planlamaları ve stratejileri de etkili olabilmektedir.

Son yıllarda artan gelir eşitsizliği dikkatleri üzerine çekmiştir. Birçok ülkede gelir artışının yanı sıra gelir eşitsizliği de artmıştır (Piketty 2014). “Eşitlikle büyüme” “mucizesine” ulaşan birçok Doğu Asya ekonomisi, gelir dağılımının bozulmasına da tanık olmuştur (Zhuang, Kanbur ve Rhee 2014; Jain-Chandra ve diğerleri. 2016). Özellikle toplumdaki yaygın fırsat eşitsizliğinden kaynaklanan yüksek gelir eşitsizliği, sosyal adalet açısından istenmeyen bir durumdur. Ayrıca adaletsiz gelir dağılımı sürdürülebilir ekonomik büyümeye zarar verebilmektedir. Daha yüksek eşitsizlik, yetenekli ancak ayrıcalıklı olmayan bireyler için daha az eğitim fırsatı sağlar ve bir toplumu daha istikrarsız hale getirerek yatırımcıları yatırım yapmaktan vazgeçirebilmektedir. Bu nedenle, tüm devletler sosyal güvenlik sistemleri kurarak yoksul ve dezavantajlıların temel geçim kaynaklarını sağlamaya ve yeniden dağıtım politikaları benimseyerek servet ve gelir eşitsizliklerini azaltmaya çalışmaktadır.

Araştırmalar, gelir dağılımının adaletli hale gelmesi ekonomik büyümenin temeli olan beşeri sermayenin artmasına yol açacaktır. Bir işçide somutlaşan eğitimsel kazanımla ölçülen insan sermayesi, işçinin yaşam boyu kazancının önemli bir belirleyicisidir. Ebeveynler, çocuklarına yapılacak eğitim yatırımını, çocuklarının gelecekteki kazançlarını iyileştirmenin önemli bir yolu olarak görmektedir. Birçoğu, gelir eşitsizliği ve dolayısıyla eğitim eşitsizliğini azaltmak için etkili bir araç olarak eğitime daha fazla harcama yapmaktadır. Eğitimin halk ve politika yapıcılar arasındaki gelir dağılımı için önemine yönelik bu genel algıya ve ilgiye rağmen, eğitim kazanımı ile gelir eşitliği yaşayan nüfus içindeki dağılımı arasındaki ilişki teorik ve ampirik çalışmalarda her zaman net değildir.

Son zamanlarda, eğitim kazanımı birçok ülke ve bölgede genişlemekte ve eğitim eşitsizliği azalmaktadır, ancak aynı zamanda gelir eşitsizliği de genişlemektedir. Eğilim kafa karıştırıcı. Gelir dağılımındaki tüm önemli faktörlerin rollerini değerlendirerek eğitimin gelir dağılımına kesin katkısını belirlememiz gerekmektedir. Örneğin, bu son dönemde, dünya çapında hızlı küreselleşme ve teknolojik ilerleme süreci yaşanmıştır.

Beşeri sermayesi kavramı, gelişmiş verimlilik arasındaki ilişkiyi vurgulayan insan kaynakları veya performans ve insan kaynaklarının geliştirilmesine sürekli ve uzun vadeli yatırımlara duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. İnsan sermayesi, daha geniş çıktı ölçümleri de kullanılmasına rağmen, çoğunlukla kazanç olarak ölçülen bir

hizmet akışı oluşturan bir varlık olarak görülmektedir. Adam Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde (1776), insan sermayesinin incelenmesi için zemin hazırlamıştır. İnsan sermayesi tabirini kullanmasa da bireylerin kazanılmış ve faydalı yeteneklerini bir ülkenin zenginliğinin ve ekonomik gelişiminin temel kaynağı olarak tanımlamaktadır.

İnsan sermayesi, üretken temelin önemli bir bileşenidir; ekonomi ve toplum için beşeri sermaye kaynaklarını geliştiren eğitimidir. Eğitim, insan becerilerini, normları, davranışları ve üretkenliği geliştirir ve bir toplumun yaşam standardının yükseltilmesini sağlamaktadır. Ekonomistler, eğitimi bir tüketici ve aynı zamanda diğer mal ve hizmetlerin üretimi için girdi olarak kullanılan bir sermaye malı olarak görmektedirler. Beşeri sermaye, ekonomik büyümeyi artırmak için ulusların eğitime yaptığı yatırımı temsil etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma için insan sermayesine yatırımın önemi kaçınılmazdır. Eğitim, uzun zamandır insan sermayesinin en önemli olgusu olarak kabul edilmiştir. Ortalama uygun eğitim süresini birkaç yıl önemli ölçüde artıran bir ülke, beşeri sermayesini geliştirmektedir. Ancak istihdam olanağını artırarak, ekonomik faaliyeti artırarak ve büyümeyi sağlayarak bireyleri geri ödeyen eğitim yatırımı faydalı olacaktır. Eğitimin, sağlığın, beslenmenin, kişisel tatminin iyileştirilmesi yoluyla hem ekonomik hem de ekonomik olmayan faydaları artırabilmektedir.

Son yıllarda birçok ekonomide artan gelir eşitsizliğinin hızlı bir gelir artışına, ticaret genişlemesine ve hızlı teknolojik ilerlemeye bağlamak mümkündür. Azalan eğitim eşitsizliği, dönem boyunca bu gelir eşitsizleştirici güçleri dengeleyen önemli bir faktördür. Ayrıca artan sosyal yardım harcamaları ve düşük enflasyon, gelir dağılımının daha eşit olmasına katkıda bulunmaktadır. Eğitime yapılan artan kamu harcamaları da eğitim dağılımının ve dolayısıyla gelir dağılımının iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Eğitimin, küreselleşmenin ve teknolojik değişikliklerin gelir dağılımı üzerindeki etkisini anlamak, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya yönelik bilinçli politikalar tasarlamak ve uygulamak için önemlidir. Gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik politika önlemleri, ekonomik büyümeyi sürdürmek için zararlı olabilecek uluslararası ticaret ve teknolojik yeniliklere engeller oluşturmak yerine, kapsayıcı eğitim ve vasıfsız işçiler için eğitim gibi etkili insan sermayesi

politikalarını içermelidir. Ayrıca, zayıfları korumak ve gelir dağılımını iyileştirmek için sosyal yardımlar ve yeniden dağıtım politikaları geliştirilmelidir.

Bu çalışmanın amacı, gelir dağılımının beşerî sermaye ve yoksulluk üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve uygulanan ekonomik politikaların etkisiyle değişen beşeri sermaye stratejilerinin açısından gelir dağılımına ve yoksulluğa uzun vadeli etkileri analiz etmektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI

1. Tanım ve İçerik

Gelir, mal ya da hizmet üretimine bağlı olarak ortaya çıkan nakdi veya aynı getiridir. Gelir dağılımı ise mal ya da hizmet üretimine bağlı olarak ortaya çıkan gelirin bireyler arasındaki dağılım durumunu ifade etmektedir. Bireylerin üretimden sağlanan gelirlerden aldığı pay, yani gelir dağılımına bağlı olarak kendi paylarına düşen gelir düzeyleri ise bu bireylerin sözü edilen üretim sürecinde sahip oldukları ağırlığa, yere ve role göre değişmektedir. Bir ülkede, belli bir dönem içinde elde edilen milli gelirin kişiler, sosyal gruplar, bölgeler ya da üretim unsurları arasında dağılımına gelir dağılımı adı verilmektedir (Pehlivan, 2009: 23).

Ekonomi denilince akla ilk olarak gelir ve ekonomik büyüme gelmektedir. Bu iki ekonomik kavramın önemli bir işlevi gelir dağılımıdır. Gelir dağılımı, bir ülkenin gelirinin üst, orta ve alt gelirli haneler arasında ne kadar eşit dağıldığını yansıtmaktadır. Bir ekonomi sürekli büyüyebilir ve gelirini artırabilir. Ancak artan gelir yüksek gelirli ailelere dağıtılırsa ve gelir toplumun belirli bir kesiminde yoğunlaşırsa sağlıklı bir büyümeden ve artan toplumsal refahtan bahsetmek mümkün değildir. Bu anlamda bir ekonomik yapıda belli dönemde elde edilen gelirlerin bireyler ya da üretim faktörleri arasındaki dağılımını ifade eden gelir dağılımı, tüm toplumu daha derinden kapsayan bir ekonomik gelişme göstergesidir (Yüksel, 2020: 3).

Yoksulluk ve eşitsizlik insanlık tarihinde her zaman var olmuştur. Ancak toplumsal yapının sınıf temelli olduğu ve toplumların doğal olarak zenginliğin çoğunluğunu elinde bulunduran belirli bir grup tarafından yönetildiği dönemlerde bunlar bir sorun olarak görülmedi. İstisnai bir örnek, İngiltere tarafından çıkarılan ve ilki 14. yüzyıla kadar uzanan yoksulluk yasalarıdır. Kanunlar işçi ücretlerini düzenlemekte, ürünlerin aşırı fiyatlandırılmasını kısıtlamakta, imkanı olan herkes için çalışma zorunluluğu getirmekte ve çalışamayan yoksullar için yardımlar içermektedir (Aykaç, Dağdemir ve Gündoğan, 2013).

İktisadi düşüncenin gelişmesi ve yüksek sermaye birikiminin başlamasıyla birlikte yoksulluk ve eşitsizlik sorun olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu aslında

sanayi devrimi sonrasıyla örtüşmektedir. Sanayi devrimi ile şehirlerin gelişmesi ve bu bölgelere göçün başlaması, seri üretimin artık daha fazla insanı besleyebilecek hale gelmesi, demografik yapının değişmesiyle birlikte nüfus artışına neden olmuştur. Bu dönemde ekonomist Thomas Malthus, aşırı nüfus sorununun en önemli sorun olduğunu savunmuş ve Fransız Devrimi'ne benzer bir ayaklanma ile karşı karşıya kalmamak için yoksullara yapılan yardımların durdurulması ve doğum kontrolünün uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra İngiliz iktisatçı David Ricardo da gelir dağılımı konusunu ele almıştır. Ricardo'ya göre, nüfus ve üretim arttıkça, daha kıt topraklar haline geldi. Bunun doğal sonucu, arazi için ödenen kiralara artması olacak ve denge milli gelirden daha fazla pay alacak olan toprak sahipleri lehine bozulacaktır. Çözüm olarak, arazi kira vergilerinin artırılmasını önerdi. Ancak Ricardo'nun öngörüsü gerçekleşmedi, çünkü tarımın ülke ekonomisindeki önemi ve payı da zamanla azaldı. Bu konudaki bir diğer önemli çalışma ise Karl Marx tarafından ele alınmıştır. Marx'a göre sermaye, toprağa değil, sanayiye dayanıyordu ve prensipte, mevcut sermayeden elde edilen gelirle sınırsız olarak birikebilirdi. Bu durumda yıllar içinde sermayenin getiri oranında bir azalma olmasaydı, sermayenin milli gelir içindeki payı süresiz olarak artacaktı. Ancak Marx'ın öngörüsü de gerçekleşmedi ve gelir dağılımı işçi sınıfı lehine düzeldi. Bahsedilen tüm bu teoriler, önemli bir insanlık, yoksulluk ve eşitsizlik sorununa değindikleri için önemlidir. Ancak sanayileşmenin henüz yeni başladığı 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya atılmışlar ve o dönemde istatistiksel verilerin olmaması nedeniyle yoksulluk ve eşitsizlik sorununu analiz etmeye yeterli olamamışlardır (Piketty ,2015: 4-11).

1950'lerde nihayet bu alanda istatistiksel verilere dayalı bir çalışma yayınlandı. Simon Kuznets, 1913 ve sonraki 35 yılı kapsayan sosyal eşitsizliği ölçmeye çalışmıştır. Farklı düzeylerdeki gelir gruplarının milli gelir içindeki paylarının gelişimini incelemiş ve incelendiği dönemde eşitlik düzeylerinin düştüğünü ortaya koymuştur (Piketty 2015: 12-16).

Gelir dağılımına ilişkin teorilerde iki ana düşünce çizgisi vardır: Kaleckian yaklaşımı ve Kaldorian yaklaşımı (Cambridge yaklaşımı olarak da adlandırılır). Kalecki yaklaşımı Kalecki'nin (1938, 1954) çalışmalarına dayanmaktadır. Kaldor yaklaşımı, Kaldor'un (1955) ufuk açıcı makalesine dayanmaktadır ve Pasinetti (1962, 1989) tarafından geliştirilmiştir.

Kaldorian modelleri, uzun vadede tam rekabeti ve tam sermaye kullanımını veya sabit sermaye kullanım oranını varsayar. Kaldor modelleri, büyüme oranını sermaye birikim oranına eşitler ve bu orana göre makroekonomik değişkenlerin büyümesini tanımlar. Büyüme toplam talebi etkiler. Bu modellerde çıktı, ücret payı ve kar payı olarak bölünmüştür. Haneler, farklı tasarruf eğilimlerine ve farklı gelir türlerine sahip kapitalistler ve işçiler olarak gruplandırılmıştır. Farklı hane gruplarının tasarruf eğilimleri, bir bütün olarak gelir dağılımı ve ekonomi için önemli değişkenlerdir. Farklı gelir grupları yalnızca farklı tasarruf eğilimlerini değil, aynı zamanda varlıkların farklı sahiplik düzeylerini de temsil etmektedir Devlet sektörü Kaldor geleneğini takip eden modellerde tanıtılmaktadır. Bu modelde, kamu harcamalarının kâr payını artıracak ve toplam talebi dolayısıyla büyümeyi desteklediği varsayılmaktadır (Alkin, 1969).

Kaleckian modelleri ise, oligopolistik rekabeti ve içsel kapasite kullanımını varsaymaktadır. Fiyata bir marj eklenmektedir. Marj oranı, piyasadaki tekel düzeyi ile firmaların ve işçi sendikalarının işgücü piyasasındaki pazarlık gücü tarafından belirlenir. Kaleckian modelleri, emek piyasası kusurlarını ve sınıf mücadelesini içermektedir. Dolayısıyla, işgücü piyasasındaki firmaların ve işçilerin pazarlık gücü, kâr marjını dolayısıyla gelir dağılımını etkilemektedir. Orijinal modelde tasarruf eğilimleri değişken olarak tanımlanmamıştır. Son Kaleckian modellerinde, Kaldor modellerinde olduğu gibi farklı gelir gruplarının tasarrufları yer almaktadır (Mutlugün, 2019).

Kuznets'in çalışmalarında da yer alan II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yoksulluk, kalkınma ekonomisinin ana konusu olmuştur. 'Kalkınma ekonomisi' yaklaşımı, hızlı büyümenin uzun vadede yoksulluk ve gelir dağılımı üzerinde olumlu etki yapacağı inancını beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak bu dönemde yoksulluk ve bölüşüm için yapılan çözüm arayışları da geri plana atıldı. 1960'lı yıllarda bu yaklaşım eleştirilmeye başlanmış, ancak eleştiriler daha çok bu dönemde uygulanan korumacı dış ticaret ve sanayi politikalarına odaklanmıştır. 1970'lerde patlak veren petrol krizinden sonra dünya ekonomisinin en önemli gündemi korumacı politikalardan serbest piyasa ekonomisine ve neoliberal politikalara geçiş olmuştur. Yoksulluk ve gelir dağılımı sorunları böylece neoliberal politikaların uygulanmasını denetleyen Dünya Bankası ve IMF'nin gündemine girdi. Dünya Bankası, Kalkınma Raporlarında

bu konuları ele almaya başlamıştır. 1990 sonrası dönemde bu kurumlar tarafından daha somut adımlar atılmıştır. Bir dizi yoksulluğun azaltılması, refah seviyesinin yükseltilmesi ve toplumun tüm kesimlerinin fırsat eşitliğinden yararlanmasını sağlamaya yönelik stratejiler içeren raporlar yayımlandı. Ayrıca sağlanan fonların doğrudan yoksulluğun azaltılması ve eşitlik için kullanılmasını gerektiren programlar hayata geçirilmiştir (Şenses 2019: 35-44).

Yoksulluk ve gelir dağılımı, bu konunun ekonomik, sosyal ve politik sonuçları olması nedeniyle ilgi odağı haline gelmiştir. Kapitalist sistemde sanayi devriminden sonra köylerden şehirlere göç eden insanlar fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başlamış, ancak aynı zamanda o fabrikalarda üretilen ürünlerde ücretlerini tüketerek müşteri haline gelmişlerdir. Başka bir deyişle, bu kişilerin elde ettiği gelir sermaye sahipleri için de önemli olmaya başlamıştır. Ekonomist Yanis Varoufakis, eserinde sermaye ve emek arasındaki çelişkiden bahseder. Sanayide otomasyonun uzun vadede karı yok ettiğine dikkat çeker, çünkü fabrikalarda çalışan fiili insanlar, makinelerden farklı olarak, maaşlarını mamul ürünlere olan talebe dönüştürebilir, sonuç olarak işçiler için daha yüksek ücretler ve insancıl çalışma koşulları sermaye sahiplerinin yararınadır (Varoufakis 2019: 105-106). Tüm bu görüşler, Keynes'in 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya koyduğu istihdam ve işçi ücretlerindeki artışın tüketimi destekleyeceği görüşüyle örtüşmektedir. Bu anlamda daha eşit gelir dağılımı toplumsal refah ve kalkınma için önemlidir.

Ayrıca yoksulluk ve eşitsizlik konusunu çalışmalarının merkezine almaya başlayan Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlar gelişmiş ülkeler tarafından finanse edilmektedir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerin ekonomik ve politik hedefleri, bu örgütlerin yoksulluk ve eşitsizliğe olan ilgilerinin de artmasına neden olmaktadır. Örneğin, azgelişmiş ülkelerde yoksulluk ve eşitsizlik sorunu, bu ülkeler gelişmiş ülkelerin aradığı yeni bir pazar olarak hizmet ettikleri için daha fazla gündeme getirilmiştir. Öte yandan, sermaye sahiplerine, hükümetlere ve gelişmiş ülkelere yönelik toplumsal huzursuzluk ve isyanların temel nedeninin yoksulluk ve gelir eşitsizliği olduğu ve bunların demokrasiye ve özellikle post-devlette uygulanan neoliberal ekonomi politikalarına yönelik şüphe uyandırdığı düşünülmektedir (Şenses 2019: 44-60).

1.1. Gelir Dağılımı Türleri

Esas olarak gelir dağılımı türleri; sektörel gelir dağılımı, coğrafi gelir dağılımı, kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı olarak sınıflandırılmaktadır. Ayrıca gelir dağılımı, sosyo-ekonomik ekolün ilkelerine göre gelir büyüklüğünün dışında gelir türüne, sosyo-ekonomik gruplara, sektörler, meslekler, coğrafi bölgelere, yaş, eğitim ve cinsiyet gibi durumlara göre sınıflandırılabilir.

1.1.1. Sektörel Gelir Dağılımı

Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine milli gelirden düşen pay, uzun vadede bu sektörlerin seyri, devletin milli gelirin dağılımını hangi sektörlerin lehine, hangi sektörleri aleyhine etkilediğini devlete gösterge teşvik etmek suretiyle hangi sektörlerin teşvik edileceğini belirlemesi şeklinde “sektörel gelir dağılımı” adı verilmektedir (Türk, 1989: 280). Sektörel gelir dağılımını inceleme sürecinde sektörlerin ele alınan gelirleri, hane halkının esas işleri, diğer işleri ve değiştirilen işlerindeki ekonomik faaliyetlerinde elde ettikleri gelirlerin toplamını kapsamaktadır. Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalarda hane halkının karşılıksız gelirler, gayrimenkul ve menkul kıymet gibi sektör dışında elde ettikleri gelirler kapsama alınmamıştır (Ensari, 1997). Bu konuda hane halkının temel işlerindeki durumları dikkate alınmadan tarımsal gelir elde etmişlerse elde ettikleri gelir tarım sektörü içinde, aynı kişiler ticari gelir elde etmişse elde ettikleri gelir ticaret sektörü içinde gösterilmiştir.

Herhangi bir ekonomide, kapitalist ya da karma ekonomik sistem fark etmeksizin kamu sektörü ve özel sektör olmak üzere temel iki sektör bulunmaktadır. Bu açıdan üretim araçları için mülkiyet kavramı, milli gelirin iki sektördeki dağılımını temsil etmektedir. Buna bağlı olarak sektörler, gelir dağılımı, ülkenin uyguladığı ekonomik sistemin özelliğini ve devletin ekonomiye müdahale düzeyini göstermesi bakımından da önemlidir (Özbilen, 1998: 377).

1.1.2. Coğrafi Gelir Dağılımı

Geniş anlamıyla coğrafi gelir dağılımı; ekonomik ve toplumsal dengesizlik olarak bölgelerin arasında eğitim, sağlık, sanayi, hizmet, tarım, ticaret, iletişim, nakliye demografik ve toplumsal göstergeler bakımından büyük ölçüde farklılıkların

olması durumudur (DPT, 1994: 26). Bir başka ifadeyle ise; bir ülkenin çeşitli bölgelerinde karşılaşılan ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerdir. Milli gelirin coğrafi bakımdan dağılımı, bir ülke içinde farklı bölgelerde yaşamakta olan insanların milli gelirden aldıkları payın oranını göstermektedir. Bu bakımdan farklı üretim araçları, milli gelirden de farklılaşmalara yol açmaktadır. Coğrafi gelir dağılımı, bir ülkedeki gelişmiş ve az gelişmiş bölgelerinde ortaya çıkan farkları bulmak için de kullanılabilmektedir (Türk, 1989: 279).

Sanayileşmiş ülkelerde de az gelişmiş ya da gelişmemiş ülkelerde olduğu gibi bölgeler arası farklılıklar bulunmaktadır. Bu bakımdan herhangi bir ekonominin bütün bölgelerin aynı şekilde geliştiğini düşünmek doğru değildir. Gelir dağılımı, yalnızca bir ekonomide az gelişmiş ve gelişmiş bölgeler arasındaki farklılıkları belirlemeye yarayan bir araçtır (Özbilen, 1998: 376). Coğrafi gelir dağılımında ortaya çıkan farklılıklar, ülkenin toplumsal yapısının önemli göstergelerden birisidir. Bölgeler arasındaki farkların ortaya çıkması, kalkınma için uygulanan faaliyetlerinin bir sonucudur. Buna bağlı olarak; çeşitli ekonomik ve toplumsal faktörlerden dolayı ülkede coğrafi dengesizlikler meydana gelmektedir. Coğrafi gelir dağılımında dengesizliklerin oluşumunda eğitim, demografik yapı, coğrafi konum, ekonomik faaliyetler, doğal kaynaklar, altyapı, istihdam yapısı, bölgesel sermaye birikimi gibi birçok faktör önemli role sahiptir.

1.1.3. Kişisel Gelir Dağılımı

Gelirin nasıl, nerede, hangi faaliyetler sonucu elde edilmesinden ziyade yalnızca tüketici birimlerinin ya da bireylerin belirli bir süreçte elde ettikleri gelir miktarlarının dikkate alınmasına Kişisel gelir dağılımı denir. Kişisel gelir dağılımı incelenirken iki yaklaşımdan yararlanılmaktadır. İlki, Gibrat (1931), Roy (1950), Champernowne (1953), Aitchison and Brown (1954) ve Rutherford (1955) gibi yazarların temsilcisi olduğu “teorik istatistiksel yaklaşımdır. Bu yaklaşım uyarınca; gelir dağılımını açıklamak için belli skolastik süreçlere odaklanılmaktadır. Yaklaşım yapılan temel eleştiri, bunun gibi skolastik modellerin gelir dağılımını kısmi olarak açıklayabildikleri ve kişisel gelir dağılımına ekonomik açıklama getirmemiş olmasıdır. İkinci yaklaşım ise; sosyoekonomik ekol olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşım; kişisel gelir dağılım kavramını, yaş, cinsiyet, eğitim, meslek, bölgesel farklılıklar ve servet dağılımı ile açıklanmaya çalışılan bir yöntem uygulamaktadır (DPT, 1994: 25).

Kişisel gelir dağılımı yöntemi kullanılarak gelir dağılımı konusunda tüketici grupları arasındaki dengesizliklerini belirlemenin yanı sıra işlevsel gelir dağılımıyla kişisel gelir dağılımı arasındaki farklar da tespit edilebilmektedir. Örneğin; bir ekonomik yapıda ücretler milli gelirin %25, faiz, rant ve karlar ise %75'lik kısmını oluşturuyorsa; bu durumun ifade ettiği kavram, fonksiyonel gelir dağılımıdır. Bir ekonomide yaşamakta olan bireylerin %20'lik kısmı milli gelirin %35'ine sahip oluyorsa bu kişisel gelir dağılımı olmaktadır. Kişisel gelir dağılımını incelerken dikkat edilecek hususlar aşağıda sıralanmıştır (Özbilen, 1998: 379):

- Ekonomide mevcut işsizlerin hesaba dahil edilmesi.
- Tüketici karar birimi tespit edilmesi.

Kişisel gelir dağılımıyla ilgili hesaplamalar yapılırken birim olarak aile temel alınmaktadır. Yine inceleme ve hesaplamalarda baz olarak; sabit bir yıl ve sabit bir para değeri dikkate alınmaktadır.

1.1.4. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel Gelir Dağılımı, farklı üretim etkenlerinin milli gelirden aldıkları payları inceleyen gelir dağılımı kavramıdır. Emek, girişimci, toprak ve sermaye olan üretim etkenlerinin milli gelirden faiz, kar, ücret ve rant adlarıyla aldıkları payları tespit etmeye yarayan gelir dağılımı türüdür (Türk, 1989: 281). Fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelirin farklı toplumsal sınıflar arasındaki dağılımını en iyi biçimde ortaya koyan hesaplama türüdür. Fonksiyonel gelir dağılımı, geliri oluşturan etkenlere göre, örneğin toprak sahiplerine rantın, emek sahiplerine ücretin, girişimcilere kârın, sermaye sahiplerine faizin dağılımını ifade etmektedir (Ensari, 1997: 18).

1980'lerden bu yana, emeğin milli gelirdeki payı tüm dünyada düşmüştür (Rodriguez ve Jayadev 2010). Bu gelişme, uzun dönemde emeğin payının dikkate değer ölçüde sabit olduğunu belirten Bowley (1996) yasasının uzun süredir var olan gerçeğiyle çelişmektedir. Bununla birlikte, düşen emeğin payları gerçeği, fonksiyonel gelir dağılımına olan ilginin yenilenmesine yol açmıştır. Çoğu çalışma kişisel gelir eşitsizliğindeki artışa odaklanırken, bu çalışma çıktıdan elde edilen getirilerin sermaye ve emek arasında nasıl paylaşıldığını gösteren fonksiyonel gelir dağılımına ayrılmıştır.

Nüfusun çoğunluğu gelirin en büyük payını sermayeden ziyade işten aldığı için (OECD 2011), fonksiyonel gelir dağılımı, büyümeden elde edilen getirilerin ve durgunluktan kaynaklanan kayıpların ekonomi arasında nasıl paylaşıldığının kapsamlı bir resmini sunmaktadır (Rodriguez ve Jayadev 2010). Emeğin payındaki düşüş, teorik bir bakış açısından, farklı paradigmalar farklı cevaplar sağlamaktadır. Smith ve Ricardo gibi klasik iktisatçılar için olduğu kadar Marx için de ücretler bir geçim düzeyine karşılık gelir. Marx ayrıca, dağıtımın göreceli pazarlık gücü tarafından belirlendiğini varsaymaktadır.

Neoklasik iktisatçılar için milli gelirin dağılımı faktör fiyatları tarafından belirlenir ve faktör fiyatları arz ve talep tarafından belirlenmektedir. Her üretim faktörüne marjinal ürünü ödenir. (Parasal) Keynesyenler için kâr oranı, faiz oranı tarafından sağlanır. Kalecki 'ye göre dağıtım, tekellerde piyasalarda firmaların fiyatlama davranışlarına bağlıdır. Bu farklı paradigmaları takiben, her teoremin fonksiyonel gelir dağılımı konusunda farklı bir açıklamayı desteklediği ortaya çıkmaktadır. Farklılıkların sadece teorik düzeyde değil, aynı zamanda son gelişmelerin yorumlanmasıyla da ilgili olması şaşırtıcı değildir. Neoklasik iktisatçılar, emeğin milli gelirdeki azalan payını, sermayenin ve yüksek vasıflı emeğin verimliliğini artıran teknolojik değişime ve küreselleşmeye bağlamaktadır. Heterodoks iktisatçılar neo-liberalizmin, finansallaşmanın ve işçilerin pazarlık gücündeki düşüşün rolünü vurgulamaktadırlar (Dünhaupt, 2013).

1.2. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler ve Gelir Eşitsizliğine Karşı Çözüm Arayışı

Gelir dağılımını doğrudan etkileyen krizlerin kendisi değil, krizler sonucunda ortaya çıkan işsizlik, yüksek borçluluk, finansal piyasalardaki oynaklıklar ve krizlere çözüm olarak kullanılan para ve maliye politikalarıdır. Sanayi devrimi ile başlayan makineleşme, şehirlerdeki üretim kapasitesini artırmış ve işgücü ihtiyacını yaratmıştır. Küçük topraklara sahip olan köylüler, makine üretimiyle uğraşan burjuva sınıfı ile rekabet edememişler, kente göç etmişler ve fabrikalarda iş bulmuşlar, üretici konumundan maaş alan ve tüketen konumuna geçmişlerdir. Burjuvazi ise bu yeni ucuz emek sınıfı sayesinde kârını her geçen gün artırmış, bunun sonucunda şehirlerdeki eşitsizlikler kapitalist sistemin oturmaya başladığı bu dönemde bile başlamıştır. Kapitalizm o zamandan bu yana çok yol kat etmiş ve farklı ekonomik düşünce

sistemleri üretmiş olsa da eşitsizlik sorunu hala devam etmektedir. Günümüz kapitalizminde sebepler farklı ama sonuç yine aynıdır (Ulutürk ve Ersezer, 2005: 96).

Günümüz ekonomik sisteminde büyüme kuşkusuz gelir dağılımı için önemli bir faktördür. Ancak bir ülkede büyüme olması, toplumsal refahın her zaman eşit dağılacığı ve her kesimin bu büyümeden eşit pay alacağı anlamına gelmemektedir. Bu anlamda büyümenin doğası, işgücü piyasasına yansımaları ve ücret düzeyleri de önemlidir. İstihdam yaratan, ücretleri artıran ve eşitsizlikleri azaltan bir büyüme sürecinde gelir dağılımı olumlu yönde etkilenmektedir. Nüfus ve demografik yapı da gelir dağılımını etkileyen diğer faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Artan nüfus, mevcut kaynakların payının azalması anlamına gelir. Öte yandan, daha büyük ailelerde haneye gelir getiren birey sayısı gibi demografik yapıya bağlı olarak gelir düzeyi artabilmektedir. Ayrıca işgücü piyasaları ve işgücünün yapısı da gelir dağılımı için önemli faktörlerdir. Ücret düzeyleri, nispeten yüksek ücretli sanayi sektörünün ekonomide daha düşük ücretli işçi çalıştıran hizmetler sektörüne göre payı gelir dağılımını etkilemektedir. Elbette ekonomik kriz dönemlerinde artan işsizlik, gelirden tamamen mahrum kalarak belirli bir kesimin yoksullar arasında yer almasına neden olmaktadır. Kriz dönemlerinde işsiz kalan işçiler çoğunlukla vasıfsız çalışanlar, özellikle sanayi sektöründe çalışanlardır (Şenses 2019: 149 -203).

Günümüz ekonomisinin bir parçası olarak 1980'lerden sonra uygulanan neoliberal politikaların gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi ayrı ayrı tartışılabilir. Örneğin, sermayenin serbest dolaşımı ülkeler arasındaki eşitsizliği artırmaktadır. Özellikle fon açığı olan gelişmekte olan ekonomilerin ihtiyaç duyduğu doğrudan yabancı yatırımlar, bu ülkelere gitmek yerine, zaten sermayesi olan, verimli ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu ekonomilere akmaktadır. Ayrıca neoliberal politikaların bir parçası olan serbest ticaret uygulamalarının da gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkileri olabilir. Bu politikalar nedeniyle ürünlerin yurt dışından yerli üretimden daha ucuza ithal edilmesi, üretim sürecine dahil olanların işini kaybetmesine neden olabilir. Bu segment için alternatif bir iş alanı yaratmanın hemen mümkün olmadığı durumlarda gelir eşitsizliğinin artacağı açıktır (Ulutürk ve Ersezer, 2005: 94). Son olarak, neoliberal politikaların da bir parçası olan finansal piyasaların serbestleştirilmesi, sermayenin belirli bir sınıfta yoğunlaşmasına olanak tanımaktadır. Finansal piyasalar arasında serbest para akışı ve bu dönemlerde uygulanan finansal piyasaların deregülasyonu ile

spekülatif kazanç fırsatlarının artması, halihazırda sermaye sahibi olanların kazançlarını artırmalarına ve düşük gelirli haneler arasındaki uçurumun artmasına neden olmaktadır (Özbilen, 1998: 377).

Belirtildiği gibi, birçok faktör yoksulluk ve gelir eşitsizliğine neden olabilir.

Bu konunun uzun süredir ekonomi ve kalkınma gündeminde olması, sorunun çözümünün kolay olmadığını kanıtlıyor. Ülkeler ve Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar, yoksulluğu azaltma programları için çeşitli politikalar izlemekte, yoksullara doğrudan yardım ve eğitim, sağlık gibi hizmetlere erişim sağlamaktadır. Ancak sınırlı kaynaklar da bu politikaların kapsamını sınırlandırmaktadır. Düşük gelirli kesimlerin ekonomik büyümeden pay alabilmesi için uzun vadede sorunun ele alınması ve eğitim ve sağlık gibi alanlarda fırsat eşitliği yaratılması, kaynakların istihdam yaratacak ve ücret artışı sağlayacak yatırımlara dönüştürülmesi ve sosyal kalkınmayı sağlayarak gelir eşitsizliğini azaltabilecek çözümler ön plana çıkmaktadır (Ulutürk ve Ersezer, 2005: 95-96).

İKİNCİ BÖLÜM

BEŞERİ SERMAYE

2. Beşeri Sermaye Kavramı

Beşeri sermaye, öz olarak üretime dahil olan işgücünün sahip olduğu bilgi ve becerilerin toplamı şeklinde açıklanmaktadır. Bir başka ifadeyle beşeri sermaye, üretim sürecinde yer alan bireylerin sahip oldukları ve insanın niteliklerine vurgu yapan bilgi, beceri, dinamizm ve deneyim gibi pozitif değerlerdir. Beşeri sermaye, geniş anlamda, üretken olmalarına yardımcı olan insanlarda vücut bulan bilgi, beceri ve diğer kişisel özellikler stoku olarak tanımlanabilir. Örgün eğitim (okulöncesi, örgün okul sistemi, yetişkin eğitim programları) ve aynı zamanda yaygın ve iş başında öğrenme ve iş deneyiminin sürdürülmesi, insan sermayesine yapılan yatırımı temsil etmektedir. (Atik, 2006: 6). Nitelikli emeğin bir ifadesi olan beşeri sermaye kavramının tanımı literatürde farklı biçimlerde yapılmaktadır.

Beşeri sermaye kavramının iktisat literatürüne girişi Smith, Mill ve Marshall'ın çalışmalarıyla girmiştir. Bundan sonra Denison (1962), Schultz (1968) ve Becker (1964) gibi devirlerinin önemli bazı iktisatçıları ise beşeri sermaye kavramının bugünkü anlamına gelmesini sağlamışlardır. Thurow, beşeri sermaye bir insanın bilgi, beceri ve üretken yeteneğidir. Beşeri sermayenin ölçümüm, üretilen mal ve hizmetlerin değeriyle yapılmaktadır; Thurow, bir bireyin beşeri sermaye değerinin, ürettiği mal ve hizmetlerin tüketim değeriyle aynı olduğunu ifade etmektedir (Eser ve Ekiz Gökmen, 2009).

OECD'nin (2001) tanımına göre, bir ulusun beşeri sermayesi, kişisel, sosyal ve ekonomik refahın yaratılmasını kolaylaştıran her bir vatandaşta somutlaşan tüm bilgi, beceri ve yeterliliklerden oluşmaktadır. Bu tanım dikkate alındığında, beşeri sermayenin ülke ekonomileri üzerindeki etkisinin yeterince ölçülebilmesinin bir yolunu bulmak oldukça güçtür. Beşeri sermayenin ölçülmesindeki temel sorunlardan biri, diğer ekonomik mallar gibi piyasalarda işlem görmediği ve bu nedenle kendisine net bir piyasa değeri tayin edilemediği için kalitesini ölçmenin zorluğudur.

Beşeri sermayenin değeri, söz konusu sermaye için geçmiş dönemlerde yapılan yatırımlar tarafından tespit edilmektedir. Beşeri sermaye yatırımları; kişinin kendisi ve

ailesinin, işverenlerin ve hükümetin yaptığı yatırımlar olarak üç kısımda toplanabilmektedir. Bireyin kendisinin ve ailesinin yaptığı harcamalar, eğitim amacıyla ödenmiş olan harçlar ve harcamalardan; zorunlu eğitimden sonra eğitime devam edilen süreçte bir yerde çalışılmamasına bağlı olarak vazgeçilen gelir maliyetlerinden meydana gelmektedir. Mesleki eğitim ödemeleri ise işverenler tarafından yapılan harcamaları ifade etmektedir. Hükümetin yaptığı harcamalar ise, eğitim süresini sürdürebilmek üzere katlanılan masrafların kamuya düşen bölümünü belirtmektedir (Atik, 2006: 7-8).

2.1. Diğer Sermaye Türleri ile Farklılıkları

Üretim süreçlerinde birlikte kullanılıyor olmalarına karşın beşeri sermaye ile fiziki sermaye arasında önemli farklar bulunmaktadır. Beşeri sermaye kavramı daha iyi anlayabilmek ve önemini daha iyi kavranabilmek bakımından bu farklılıklar üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Beşeri sermaye yatırımları, fiziki sermayeden farklı olmak üzere sağlık ve eğitim harcamaları gibi üretim süreciyle birlikte bireylerin yaşam kalitelerini iyileştirilmeye yönelik yatırımlardır. Bu yatırımlar, bireylerin nitelik ve niceliklerinde sürekli değişimlere yol açmaktadır. Bundan dolayı, fiziki sermaye gibi stoklanması imkânsız olan beşeri sermayenin değişken bir yapısı vardır. Bu nedenle kullanılmadığı bütün zaman dilimleri beşeri sermayenin kaybı anlamlarını taşımaktadır (Karagül, 2003: 82).

Ayrıca fiziki sermayeden farklı olarak nerede, hangi şartlar altında ve nasıl çalışacağı kararının kendisi veren beşeri sermaye, bu yönüyle üretim sürecinde etkin bir oyuncusu konumundadır (Atik, 2006: 8-9). Sözü edilen farklılıklara karşın, bu sermaye türleri, üretim sürecinde birbirlerini tamamlamaktadır. Yalnızca beşeri sermaye veya yalnızca fiziki sermaye kullanılarak üretimin yapılabilmesi pek de mümkün görünmemektedir. Üretim teknolojilerine göre, fiziki sermaye ile beşeri sermaye farklı oranlarda bir araya getirilebilmektedir.

Fiziksel sermaye ile beşeri sermaye arasındaki önemli farklar aşağıda özetlenmiştir (Sampras, 2019):

- Fiziksel Sermaye, şirketin mal ve hizmet üretimine yardımcı olan tesis ve makine, bina, bilgisayar, büro malzemeleri vb. gibi insan dışı varlıkları anlamında kullanılmaktadır. Aksine insan sermayesi, bir çalışanın veya bir kuruluştaki çalışan bir grup çalışanın sahip olduğu bilgi, yetenek, beceri ve yeteneklerin toplamı olarak tanımlanmaktadır.

- Fiziksel sermaye, doğası gereği somuttur, yani görülebilir ve dokunulabilir. Beşeri sermayenin aksine maddi olmayandır, bu sadece deneyimlenebilmektedir.

- Fiziksel sermayenin yaratılması ekonomik ve teknik bir süreçtir. Tersine, beşeri sermayenin oluşumu sosyal bir süreçtir, ancak aynı zamanda girişimcinin bu konuda aldığı bilinçli kararların bir sonucudur.

- Fiziki sermaye piyasada doğrudan satılabilirken, insan sermayesi piyasada alınıp satılamaz, hizmetler satılabilmektedir.

- Fiziksel sermaye, sahibinden kolayca ayrılabilir. Diğer uça, insan sermayesi sahibinden ayrılamaz.

- Fiziksel sermaye genellikle hareketlidir, ancak farklı ülkeler tarafından dayatılan ticaret engellerinden bazı kısıtlamalar ortaya çıkar. Ancak insan sermayesinin hareketliliği söz konusu olduğunda, hareketlilik milliyet ve kültür tarafından kısıtlandığından ülkeler arasında tam olarak hareketli değildir.

- Fiziki sermaye şirketin mali tablosunda yer alırken, insan sermayesi mali tablolarında gösterilmez.

- Hem fiziksel hem de beşeri sermaye değer kaybına uğrar, ancak fiziksel sermayenin sabit kullanım nedeniyle amortismanı tabi tutulması anlamında neden farklıdır. Öte yandan, beşeri sermaye yaşlanma faktörü nedeniyle değer kaybetmektedir ancak sağlık ve eğitime yatırım yapılarak daha büyük ölçüde azaltılabilir.

Bunun dışında, bazen yanlışlıkla birbirlerinin yerine kullanılabilen beşeri sermaye ile sosyal sermaye kavramları arasındaki farklılıklar üzerinde durmak da

yararlı olacaktır. Sosyal sermaye; bireylerin birbirlerine güveni esasına dayalı sosyal ilişkilerin şeklini, miktarını ve niteliğini belirleyen kurallar, kurumlar ve iletişim ağı bütünüdür. Sosyal sermaye bireyin toplumsal, aile, eğitim, iş ve sağlık hayatı ile kamu idaresi içindeki faaliyetleri üzerinde büyük önemli ölçüde etkili olabilmektedir (OECD, 2001; 61). Bundan dolayı, sosyal sermaye beşeri sermayenin verimliliğini önemli ölçüde etkileyen unsurlar arasında bulunmaktadır (Karagül, 2003: 84).

2.2. Beşeri Sermaye Göstergeleri

Beşeri sermayenin ölçümü, yatırım göstergeleri ve stok göstergeleri olmak üzere iki gruptaki göstergeler aracılığıyla yapılmaktadır. Beşeri sermaye göstergelerinin tespit edilmesinde, beşeri sermaye unsurlarından ziyade eğitim üzerinde durulmaktadır. Çünkü bireylerin sahip oldukları bilgi ve beceri kaynaklarının en önemlisinin eğitim olmasına bağlı olarak, beşeri sermayenin temsili, genellikle eğitim göstergeleriyle yapılmıştır (Atik, 2006: 24). Bu bağlamda; stok göstergeleri beşeri sermayenin eğitim düzeyiyle ilgiliyken, yatırım göstergeleri de eğitime yapılan harcamalardan meydana gelmektedir.

Stok göstergelerini oluşturan; eğitim düzeyi göstergeleriyle okur-yazarlık göstergeleridir. Beşeri sermayesinin esas temel yatırım göstergeleri, parasal göstergeler ve parasal olmayan göstergeler olarak iki başlı altında toplanmaktadır. Parasal göstergeler; eğitim konusundaki mal ve hizmetlerle ilgili kamu harcamaları ve özel harcamalarla birlikte eğitimle ilgili beşeri kaynakların geliştirilme amacını taşıyan özel harcamalar biçiminde gruplandırılabilir. Bu çerçevede, parasal göstergeler; GSYİH bünyesinde eğitimin payı, işletmelerin eğitim harcamaları ve her bir öğrenciye düşen eğitim harcamaları gibi bazı göstergelerden meydana gelmektedir. Parasal olmayan göstergeleri oluşturan ise; işle ilgili eğitimler alma, okul- kayıt oranı, işle ilgili alınan eğitimin süresi ve eğitime ayrılan zamandır (Atik, 2006: 12-14).

2.3. Beşeri Sermayenin Önemi

İnsan sermayesi, geniş anlamda, fiziksel bir kişiye sahip olunan yeteneklerin mirası olan stok olarak tanımlanabilir. Yetenekler, bilgi, yetenek, teknikler, bilgi birikimi ve fiziksel güçten oluşan bir bütündür. Özünde, bir kişinin fiziksel ve zihinsel olarak bir işe verdiği her şey. İlkel toplumda iş esasen fizikseldi. Bununla birlikte, ilkel toplumda bile, insan eylemi, bilginin varlığı ile karakterize edilmiştir. Taş Devri, Tunç

Devri ve Demir Devri, insan emeğinin ve faaliyetlerinin herhangi bir tezahüründe yetenek ve bilginin giderek daha fazla mevcut olduğunu gördü. Gerçekten de bilginin varlığı, insanlarla hayvanlar arasındaki farkı yaratır. Hayvanlar işlerini yapmak için belirli teknikler kullanırlar (avlanırken aslanlar veya barajlarını inşa ederken tekerlekler); bu teknikler zaman içinde sabit kaldıkları için bilgi olarak kabul edilemezler. Yalnızca insanlık, teknikler geliştirme, onları iyileştirme, yenilerini bulma ve bir bilgi mirası biriktirme kapasitesine sahiptir. Bu mirasın evrimi, medeniyetlerin evrimini ve nihayetinde yükselişlerini ve (bazen) düşüşlerini belirleyen şeydir. Maya ve İnka uygarlıkları gelişebildikleri bilgiler sayesinde yüksek bir gelişme düzeyine ulaşmış; düşüşleri, İspanyol fetihlerinin gerçekleştirdiği yıkımdan kaynaklanıyordu. Bu yıkım, yüzyıllarca süren kültürel gelişmeyi ortadan kaldırdı ve insanlığı bu bilgiyle bağlantılı faydalardan mahrum etti. İnsanlık tarihi, kütüphanelerin ve kitapların yakılmasıyla boğuşuyor, bunun başlıca örneği İskenderiye kütüphanesinin tekrar tekrar yakılmasıdır. İnsan gelişiminin bugün savaşlar, şiddet, hoşgörüsüzlük veya basitçe cehalet nedeniyle yaşanan tüm yıkımlar olmadan mümkün olacağını söylemek mümkündür. Savaş zararları genellikle fiziksel sermaye kaybı olarak tahmin edilmektedir. Aslında savaşlarla ilgili en büyük kayıplar insan sermayesi açısından. Birincisi (askeri ve sivil) insan kayıpları nedeniyle, ikincisi bilginin yaratılmasına adanmış fiziksel sermayenin yok edilmesi nedeniyle: üniversiteler, laboratuvarlar ve bunların ekipmanları, daha önce bahsedilen kütüphanelerin yanı sıra büyük bir beşeri sermaye kaybı yaşanmaktadır. Ayrıca, beşeri sermayenin yeniden yapılandırılması, fiziksel sermayenin yeniden yapılandırılmasından çok daha fazla zaman almaktadır. Yeni bir hastane inşa etmek bir veya iki yıl alabilir, ancak belirli bir patolojiye hakim olma yetenekleri, örneğin bir kardiyovasküler cerrah oluşturmak için tüm eğitim sürecini düşünürsek, en az otuz yıl içinde oluşturulabilir (Yumuşak ve Tuna, 2002: 5).

Bilgi toplumu ve küreselleşen dünyada iktisadi faktör olarak beşeri sermayenin önemi günden güne daha da önemli hale gelmektedir. 1900'lü yılların başlarında Schumpeter tarafından ileri sürülen “yaratıcı girişimci” ve 1960'larda Arrow'un “yaparak öğrenme” ibaresiyle ifade ettiği beşeri unsurun öneminin farkına varılması ve makroekonomik anlamda içselleştirilmek suretiyle büyüme kuramlarında modellenmesi oldukça yenidir.

Bir işletmenin değerini hesaplamak genellikle bir gelir, varlık ve gider gibi faktörlere bakarak bilançodaki sayıları araştırma meselesidir. İnsan sermayesi, herhangi bir işletmenin değerinin bir parçasıdır, ancak daha az somut ve siyah beyaz olarak tespit edilmesi çok daha zor olan bir sermayedir. Basitçe söylemek gerekirse, insan sermayesinin hesaplanması, bir kişinin becerileri, zekası ve deneyimi gibi faktörlerin yanı sıra eğitim ve sadakat ve dakiklık gibi varlıklarının dikkate alınmasını içermektedir. (Karadeniz, 2007: 8)

Bir işin içerdiği insan sermayesi, eğitim ve diğer yatırım biçimlerinin sağlanması yoluyla işverenler tarafından artırılabilmekte ve yalnızca bireysel iş için değil, aynı zamanda bir ülkenin daha geniş ekonomisi için ekonomik değer sağlayabilmektedir. (Karadeniz, 2007: 9)

Ekonomide sermaye, insan tarafından diğer malları üretmek için kullanılan bir üretim aracıdır, üretken sistemde kullanılacak ara malları üretmek için kullanılan sermayedir. Sermaye aynı zamanda bir miktar para veya finansal bir faaliyettir. Ücret, fiziksel ve finansal sermaye sahibinin her ikisinden de beklediği şeydir. Gelir elde etmek dışında başka bir amaçla tutulamazlar. Bu varlıkları satın almak için yapılan harcamalar bir yatırım olarak kabul edilir. Benzer şekilde, bir kişinin yeteneklerinin gelişmesini sağlayan eğitim, ilk, yüksek, profesyonel veya diğer herhangi bir faaliyet türündeki harcamalar da bir yatırım olarak kabul edilmelidir. Artan yetenekler, normal koşullarda daha yüksek gelir sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, normal koşullarda eğitime yatırım yapan, bilgisini geliştirmek isteyen kişi bu yatırımdan bu iş yerinin kalitesi ve ücretin daha yüksek olması açısından bir getiri beklemektedir. Bu beklentilerin karşılanıp karşılanmadığı, beyin göçü olgusu gerçekleşir. Beşeri sermayeye yapılan yatırımların etkileri, bu yüksek yeteneklere sahip olan kişinin gelişmişlik durumuyla sınırlı değildir. Gerçekten de insan sermayesi yatırımları yayılma etkileri yaratmaktadır. Aslında bu, bilgiye yapılan yatırımların temel sosyal ve ekonomik işlevidir. Beşeri sermayenin kalitesindeki artış, daha yüksek bir üretkenlik düzeyini belirlemektedir. Buna karşılık, bu daha yüksek üretkenlik seviyesi, diğer bireyler için faydalar üretmektedir. Sürecin bir sonucu olarak tüm toplum bilgi yatırımlarından yararlanmaktadır. Ekonomik kalkınmanın tarihi bize temel bir ders veriyor: Eğitim ve öğretime paralel bir yatırım artışı olmaksızın sürdürülebilir ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma süreci gerçekleşemez. En çarpıcı örneklerden biri

Japonya'dır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra neredeyse kırk yıl boyunca Japon ekonomisi şaşırtıcı oranlarda büyüyerek dünyanın en büyük ikinci ekonomisini yaratmıştır. Bu sürece hükümet ve özel sektör tarafından eğitim sektörüne yapılan yoğun yatırımlar eşlik etmiştir. 1945 ile 1960 arasında kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı %2'den %6'ya yükselmiştir. Japonya'da eğitim üzerine 2005 OECD raporunda şunları okuyoruz: Birkaç gösterge Japonya'nın küresel bilgi ekonomisindeki önemini doğrulamaktadır. Bunlar arasında, buluş performansını, bilginin yayılmasını ve yenilikçi faaliyetlerin uluslararası anlaşmasını gösteren OECD'nin üçlü patent ailelerinin sayısı, kişi başına karşılaştırıldığında Japonya'yı mutlak olarak ABD'den sonra ikinci, İsviçre ve Finlandiya'dan sonra üçüncü göstermektedir (OECD, 2005).

İnsan sermayesi, ilk bakışta, bir işin içerdiği diğer değer biçimlerinden daha soyut olabilse de herhangi bir işin verimliliğini artırmada önemli bir role sahip olduğu kabul edilmektedir. Verimlilikteki bir artış, kârlılıkta bir artışı tetikleme eğilimindedir, yani çalışanlara yapılan bir yatırım, en önemli yerde olumlu bir sonuç üretmektedir. İnsan sermayesi çatı terimi altına girebilecek nitelikler arasında eğitim, teknik veya işyeri eğitimi, dakiklik, problem çözme yetenekleri, insan yönetimi, sağlık, zihinsel ve duygusal refah ve iletişim yetenekleri yer almaktadır. Bu niteliklerin herhangi birine veya tümüne yatırım yapmak; işin verimliliğini artırmak ve bireyin kazanma gücünü yükseltmek gibi iki yönlü bir etkiye sahip olacaktır. (Karadeniz, 2007: 10).

Geleneksel büyüme modellerini oluşturan temel üretim faktörleri; toprak, işgücü, girişim ve sermayedir. Ayrıca üretim faktörlerinde ölçeğe göre azalma gösteren getiriler de bulunmaktadır. Bu modellerde bulunmayan bilgi, AR-GE ve dijitalleşme faaliyetlerinde ortaya çıkan köklü dönüşüme bağlı olarak meydana gelen bilgi ekonomisinin varlıklarının en önemlisi olarak üretim işlevinde yerini almıştır.

Ekonomide sermaye, insan tarafından diğer malları üretmek için kullanılan bir üretim aracıdır, alet makinesi, üretken sistemde kullanılacak ara malları üretmek için kullanılan sermayedir. Sermaye aynı zamanda bir miktar para veya finansal bir faaliyettir. Ücret, fiziksel ve finansal sermaye sahibinin her ikisinden de beklediği şeydir. Gelir elde etmek dışında başka bir amaçla tutulamazlar. Bu varlıkları satın almak için yapılan harcamalar bir yatırım olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde, bir kişinin yeteneklerinin gelişmesini sağlayan eğitim, ilk, yüksek, profesyonel veya diğer herhangi bir faaliyet türündeki harcamalar da bir yatırım olarak kabul

edilmelidir. Artan yetenekler, normal koşullarda daha yüksek gelir sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, normal koşullarda eğitime yatırım yapan, bilgisini geliştirmek isteyen kişi bu yatırımdan bu iş yerinin kalitesi ve ücretin daha yüksek olması açısından bir getiri beklemektedir. Bu beklentilerin karşılanıp karşılanmadığı, beyin göçü olgusu gerçekleşir. Beşeri sermayeye yapılan yatırımların etkileri, bu yüksek yeteneklere sahip olan kişinin gelişmiş durumuyla sınırlı değildir. Gerçekten de insan sermayesi yatırımları, yayılma etkileri yaratmaktadır. Aslında bu, bilgiye yapılan yatırımların temel sosyal ve ekonomik işlevidir. Beşeri sermayenin kalitesindeki artış, daha yüksek bir üretkenlik düzeyini belirler. Buna karşılık, bu daha yüksek üretkenlik seviyesi, diğer bireyler için faydalar üretir. Sürecin bir sonucu olarak tüm toplum bilgi yatırımlarından yararlanılmıştır (Karadeniz, 2007: 11).

Beşeri sermaye, Lucas ve Rebello'nun modellerinde bilgi ve fiziki sermaye gibi üretim faktörlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Beşeri sermayeye yapılmış olan yatırımların tanımı, eğitim sürecine harcanan zamanın fırsat maliyeti şeklinde yapılmıştır. Bilgi üretimi, teknolojik değişim ve beşeri sermayenin önemli hale geldiği ülkeleri sanayi toplumunun üzerine taşıyan bir gelişim kademesi olarak yapılan bilgi toplumunda, doğal kaynaklar ve fiziki sermayenin önemi günden güne azalmaktadır. Bilgi ve beşeri sermaye, sözü edilen unsurların yerini almaktadır (Yumuşak ve Tuna, 2002: 5). Üretim faktörlerinin daha verimli kullanılmasını sağlayan beşeri sermaye, mevcut insan gücünün mesleki bilgi ve becerileri, niteliği, niceliği, sosyal ilişkiler ile sağlık durumu toplamından meydana gelmektedir (Karadeniz, 2007: 12).

Zaman içinde beşeri sermaye, fiziki sermayenin dışında farklı bir üretim faktörü olarak oluşmuştur (Atik, 2006: 24). Temel üretim faktörünün bilgi olduğu bilgi toplumlarında, doğal kaynaklar ve fiziki sermayenin önemi günden güne azalırken; beşeri sermaye ve bilgi üretimi, zaman içinde daha da önemli hale gelmiştir.

2.4. Beşeri Sermaye Birikimini Etkileyen Faktörler

Beşeri sermaye birikimine ilgi konusunda son yıllarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ekonomik kalkınma sürecinde akademisyenler, insan sermayesinin rolünü üstlenmişler ve büyüme sürecinde hızlı artışların yaşandığı gelişmekte olan birçok ekonominin insan sermayesi üzerinde de önemli artışlar yaşadığı gerçeğine de vurgu yapmışlardır. Beşeri sermayenin farklı çeşitli boyutları olan kaotik bir nesne

olduğu günden güne daha açık biçimde anlaşılmaktadır. Farklı ekonomilerde yer alan işgücü piyasaları, farklı becerileri farklı biçimlerde ödüllendirmektedir ya da bir başka ifadeyle, üretim sürecinde farklı beceriler farklı roller oynamaktadır ve netice itibariyle farklı piyasa fiyatlarına sahip olmaktadırlar. Fiziksel güç, örneğin tarım ekonomilerinde daha önemli hale gelebilmektedir. Endüstriyel ve sanayi sonrası ekonomiye sahip toplumlarda bilişsel beceriler, daha önemli hale gelebilmektedir. Farklı insan sermayesi seviyelerinin bir bireyde ortaya çıkarabileceği ekonomik sonuçları analiz edebilmek için, onu oluşturan çeşitli bileşenlerini kavramak gerekmektedir. Elbette, bileşenlerle birlikte özdenetim, dürtü, bağlılık gibi farklı becerilerin bireysel refahın sağlanması için önem arz eden zihinsel ve fiziksel sağlık gibi ekonomik olmayan sonuçları da önemli düzeyde etkilemektedir. (Atik,2006:18)

Beşeri sermayenin oluşum sürecinde etkili olan ve beşeri sermaye stokunun artmasını sağlayan faktörleri eğitim, sağlık ve işgücü transferi olarak üç kısımda incelemek mümkündür.

2.4.1. Eğitim ve Beşeri Sermaye

Bilgi çağında, uluslararası rekabetin anahtarı yüksek kaliteli insan sermayesidir. Dünyanın en büyük gelişmekte olan ülkesi olan Çin'in kapsamlı ulusal gücünü geliştirmek için öncelikle birincil bir sorunu mevcut sınırlı kaynakları göz önünde bulundurarak eğitim geliştirme stratejisinin önceliği ne tür ve hangi eğitim düzeyi olması gerektiğine karar vermesi ve bu sorunu çözmesi gerekmektedir. Bu nedenle, beraberindeki soru, cevaplanması gereken teorik bir sorudur: "Eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki nedir? Ne tür bir eğitim ekonomik büyümeye en büyük katkıyı sağlar?" Beşeri sermayenin nitelikli hale gelmesinde etkili olan en önemli unsurlardan biri, eğitimidir. Bundan dolayı, beşeri sermaye üzerinde duran birçok çalışma, eğitim konusuna odaklanmakta ve sözü edilen çalışmalarda beşeri sermaye ile eğitim kavramları eş anlamlı olarak ele alınmaktadır (Atik, 2006: 20).

Teoride eğitim, işgücü kalitesini iyileştirebilir, yeni bilgilerin yayılmasını sağlayabilir ve işgücünün ileri teknolojileri tanıtmaya, taklit etme ve uygulama becerisini geliştirebilir. Bununla birlikte, ampirik araştırmaların sonucu belirsizdir. Bunun iki nedeni var. İlk olarak, araştırmacılar beşeri sermaye için farklı ölçüm indeksi seçmektedirler. Çoğu akademisyen, insan sermayesini hesaplamak için yetişkin

okuryazarlığı, okul kaydı ve diğer göstergeleri kullanmıştır. Ancak yetişkin okuryazarlığı, temel okuryazarlığın yanı sıra diğer eğitim biçimlerini aslında göz ardı eden matematik ve mantıksal akıl yürütme kapasitesini karşılayamamaktadır. Bu arada, okula kaydolma ile piyasadaki gerçek emek arasında bir gecikme olduğu için, beşeri sermayeyi tam olarak temsil edemediği için okula kayıt da iyi bir seçim değildir. İkincisi, büyük basitler üzerine ulus ötesi çalışmalar nadir olduğu için ilişki için yeterli kanıt mevcut değildir. Sağlık ve eğitim, insan sermayesinin iki temel taşıdır. Bununla birlikte, çoğu çalışma, insan sermayesini eğitime dar bir şekilde eşittir; bu, yalnızca beşeri sermayenin etkisini hafife almakla kalmaz, aynı zamanda sağlık gibi diğer beşeri sermaye biçimlerinin etkisini eğitime atfederek eğitimin rolünü de abartmaktadır. Bu nedenle, eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini düşünürken, sağlığın ve diğer beşeri sermaye biçimlerinin etkisini hariç tutmak gerekmektedir (Keskin, 2011).

Eğitim düzeyi, eğitim kayıtları, okuryazarlık durumu ile parasal ve fiziksel göstergeler; bir ülkedeki eğitim düzeyini belirleyen temel kriterlerdir (Karagül, 2003: 39). Eğitim düzeyi kavramıyla kastedilen, genellikle ülkenin ortalama eğitim süresidir. Eğitim kayıtları, bir ülke nüfusunun farklı eğitim seviyeleri arasındaki dağılımlarını ortaya koymaktadır. Mali göstergelerin ifade ettiği kavram, eğitime yapılan harcamalardır. GSYİH içindeki eğitim harcamalarının payı ve kişi başına ayrılan eğitim harcamaları mali göstergelerin en önemlilerindendir. Sözü edilen göstergeler, ülkeler arası karşılaştırma yapılması konusunda da kolaylık sağlamaktadır. Fiziksel göstergeler; bir ülkedeki öğretmen ve öğrenci sayıları, okul sayısı, öğrenci ve öğretmen oranları, bilgisayar ve laboratuvar sayıları gibi göstergeleri ifade etmektedir. Okuryazarlık oranları ise, bir ülke eğitim düzeyini ve beşeri sermaye stokunu ölçmek için kullanılan en basit göstergelerden birisidir (Atik, 2006: 21).

Ekonomik kalkınmanın sürekliliğini sağlayabilmek üzere, beşeri sermaye olarak birey performansının en üst düzeye çıkarılabilmesini sağlayacak bilgiyle donatılması, yani bu amaca yönelik olarak eğitilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı, beşeri sermayenin oluşum sürecin eğitim, birinci derecede etkili olan önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Nitekim eğitimin teknolojik değişimle ilişki içinde olduğunu iddia eden Easterlin, iktisadi büyümenin arkasında yatan teknolojik yayılımın önemli

düzeyde nüfusun biçimsel eğitim sistemiyle uygun güdüleri ve nitelikleri edinme seviyesine bağlı olduğunu belirtmiştir (Eser ve Ekiz Gökmen, 2009: 46).

Hızlı ekonomik gelişme gösteren birçok ülke, ilk ve orta öğretim üzerinde önemle durmuş ve ülkelerinde zorunlu ilköğretimi dokuz yıla çıkartmışlardır. Bununla birlikte söz konusu ülkeler, verdikleri eğitimin niteliğini arttırmış ve yükseköğretime de ayrı bir önem vermişlerdir. Çağımızın bilgiye dayalı ekonomilerinde, eğitimin sonu olmayan bir süreç olduğundan hareket ederek “yaşam boyu eğitim ve öğretim felsefesi” egemen olmuştur (Karadeniz, 2007: 14-15).

2.4.2. Sağlık ve Beşeri Sermaye

Mushkin (1962), Becker (1964) ve Grossman (1999); sağlık olgusunu beşeri sermayenin temel unsurlarından biri olarak kabul etmişlerdir. Çünkü bireylerin eğitim alabilmeleriyle ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmeleri ancak sağlıklı olmalarıyla mümkündür. Bir ülke halkının sağlıklı olması, ülkenin beşeri sermaye birikiminin en temel unsurlarındandır (Atik, 2006: 21).

Yoksul ülkeler sağlıklı olma eğilimindedir ve sağlıklı ülkeler yoksul olma eğilimindedir. Tarihin geniş alanı boyunca, gelirdeki iyileşmeler sağlıktaki gelişmelerle el ele gelmiştir. Ayrıca, dünyanın en fakir ülkeleri tropik hastalıklarla dolu bir bölge olan tropiklerdedir. Bu stilize edilmiş gerçekler doğal bir soruya yol açar: “Hastalık gelişmeyi engelliyor mu?” Öyle olması mümkün görünmektedir. Sağlık, bir tür insan sermayesinin yanı sıra diğer insan sermayesi biçimlerinin üretilmesine yönelik bir girdidir. Sağlıksız olmak, üretken çalışma yeteneğini ve/veya insan sermayesine yatırım yapma yeteneğini ve teşviklerini baskılamaktadır. Birlikte ele alındığında, bu mekanizmalar, daha kötü sağlığın daha düşük gelir anlamına geldiği anlamına gelmektedir. Sağlık ve kalkınma arasındaki korelasyonu, sağlığın gelir üzerindeki nedensel etkisi olarak basitçe yorumlamak zordur. Kötü yönetim veya coğrafi dezavantajlar gibi üçüncü faktörler hem üretkenliği hem de hastalık kontrolünü engelleyebilmektedir. Sağlık da normal bir maldır: İnsanlar zenginleştğinde, kendi sağlıklarına daha fazla yatırım yaparlar ve hükümetlerini halk sağlığına daha fazla harcamaya teşvik etmektedirler. Sağlık ve gelir arasındaki ilişki; sağlık geliri etkiler ve gelir sağlığı etkiler üzerinden döngüsel ve kümülatif bir nedensellik ilişkisi olabilmektedir (Bleakey, 2010).

Beşeri sermaye düşüncesinin öncü isimlerinden Schultz, sağlık hizmetleriyle ilgili yapılan tesisleri, beşeri sermaye yapılan yatırımlar olarak görmektedir. Schultz, sağlık konusunda yapılan hizmetleri, bireyin çalışma yeteneğini koruduğu, geliştirdiği ve verimliliğini arttırdığı için insana yapılan bir yatırım olarak düşünmüştür. Mushkin ise, sağlık hizmetlerine yapılan yatırımların bireylerin çalışma gücünü koruduğunu ve yıllar içinde geri döneceğini ifade etmiştir (Atik, 2006: 56).

Ülkeler arasında yapılan sağlıkla ilgili karşılaştırmalarda kullanılan temel göstergeler; doğum oranı, nüfus artış hızı, kentleşme hızı, toplam doğurganlık oranı, ölüm oranları, bebek ölüm hızı, ortalama ömür süresi, kişi başına sağlık harcamaları ve GSYİH içerisinde sağlık harcamalarının payıdır (Atik, 2006: 22).

2.4.3. İşgücü Transferi ve Beşeri Sermaye

İşgücü transferi, ülkelerin beşeri sermaye stoklarının artmasını sağlayan bir başka faktördür. İşgücü transferinin ortaya çıkışı iki şekilde olmaktadır. Bunlardan ilki, belli alanlarda uzmanlık bilgileri olan işgücünün beyin göçü biçiminde daha iyi koşullar sunan ülkelere gitmeleri durumudur. İkincisi ise, fazla vasfı bulunmayan işgücünün göreceli olarak daha rahat oldukları ülkelere kısıt oldukları ülkelere çekilmesi durumudur. İşgücü transferinin; savaşlar, iç çatışmalar, nüfus artışında düşme olması, ithal edilen beşeri sermayenin sağladığı bazı avantajlar, ülkeler arasındaki ticaret farklılıkları, gelişmiş ülkelerdeki ticaret ve üretim yapısında ortaya çıkan değişimler gibi çeşitli nedenleri vardır (Eser ve Ekiz Gökmen, 2009: 46).

Göçün beşeri sermaye üzerindeki etkisine odaklanan farklı ülkelerde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların çoğu, göçün aşırı yoksulluk seviyelerini düşürerek ve yurtdışındaki göçmenlerden gelen havaleler yoluyla gelir seviyesini genişleterek beşeri sermaye üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varmaktadır. Aynı zamanda, bir dizi çalışma, işgücü göçünün gelir artışı üzerindeki olumlu etkisinin, beşeri sermaye düzeyi üzerinde aynı anda olumlu bir etkiye sahip olmayabileceğini göstermektedir. Özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki nitelikli işgücü, daha iyi sosyo-ekonomik koşullarda yaşayabilmek için gelişmiş ülkelere göç etme yolunu tercih etmektedir. Bunun gibi beyin göçleri, az gelişmiş ülkeler için önemli kayıplardır (Atik, 2006: 22–23).

Genellikle, işgücü göçünün insan sermayesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğu varsayılır, çünkü işçi göçmenlerinden gelen para havaleleri, bir ülkedeki genel eğitim seviyesini yükselten hane üyelerinin eğitime harcanmaktadır. McKenzie ve Rapoport (2006) işgücü göçünün eğitim seviyesini üç farklı kanaldan etkilediğini bulmuşlardır: (i) para havaleleri yoluyla doğrudan gelir etkisi, (ii) çocuk işçi talebi üzerinde doğrudan ikame etkisi (işgücü göçü yetişkin çalışan arzını düşürür ve dolayısıyla artar) çocuk işçiliği talebi) ve (iii) beklenen kazançlar üzerindeki dolaylı etki (varış ülkede beklenen ücret kaynak ülkedeki ücretleri aşıyorsa, kaynak ülkede fazladan bir yıl daha okulda kalmanın maliyeti (ödeme ücreti açısından) yüksektir. Göçün birinci kanaldan beşeri sermaye üzerinde olumlu etkisi olurken, ikinci ve üçüncü kanaldan göçün beşeri sermaye üzerindeki etkisi olumsuzdur. Ayrıca, işgücü göçü, ebeveynleri yurtdışında olan ve okula devamlarını kontrol edemeyen okul çocuklarının daha yüksek devamsızlıkları yoluyla eğitimi olumsuz etkileyebilir (Olimova, 2010).

2.5. Beşeri Sermayenin Etkin Kullanılması

Bir organizasyonun beşeri sermayesi, en büyük yatırımlarından birini temsil etmektedir. Makro düzeyde insan kaynakları terimi, tüm insanların sahip olduğu tüm bileşenlerin (beceri, yaratıcı yetenek gibi) toplamını ifade etmektedir. Örgütsel düzeydeki insan kaynakları, temel düzeyden en üst düzey yönetime kadar tüm çalışanların tüm bileşen kaynaklarını içermektedir. Dolayısıyla, hizmetlerine örgütsel hedeflere ulaşılmasına katkıda bulunan tüm insanların kaynağını kapsamaktadır (Tansel; Güngör, 1997: 532). İnsan kaynakları, mevcut ekonominin gelişme sürecinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Doğal kaynakların kullanılması, fiziksel ve finansal kaynakların mevcudiyeti ve uluslararası yardımın modern ekonomilerin büyümesinde önemli roller oynamasına rağmen, bu faktörlerin hiçbirinin verimli ve kararlı insan gücünden daha önemli olmadığı sıklıkla hissedilmektedir. Bireylerin aldıkları kaliteli sağlık ve eğitim hizmetleri olarak daha nitelikli hale gelmeleri, onlardan aktif olarak yararlanıldıkları anlamına gelmemektedir. Beşeri sermayenin etkin kullanımı ve üretkenliğini artırma noktasında, eğitimin olduğu kadar maddi olan ve maddi olmayan faktörlerin de büyük önemi vardır. Maddi faktörler; çalışanın aldığı ücretin düzeyi, çalışma ortamı, beşeri sermaye ve fiziki sermayenin tamamlayıcılığıyken, etik değerler ve sosyal sermaye, maddi olmayan faktörlerdir (Karagül, 2003: 84).

Beşeri sermayesi bol olan bir ülke, insan kaynakları bunları kullanmadıkça kendisine fayda sağlamayacaktır. Ulusal kaynakların değerlendirilmesinden ve geleneksel ekonomilerin modern ve endüstriyel ekonomilere dönüştürülmesinden yalnızca insan kaynakları sorumludur. Gerçek anlamda, bir ülkenin insanların değerleri, tutumları, genel yönelimi ve kalitesi, ekonomik gelişimini belirlemektedir. Üretimden hizmete geçiş ve teknolojik ilerlemenin artan hızı, insan kaynaklarını ulusal refah ve büyümenin en önemli bileşeni haline getirmektedir. Beşeri sermayenin etkinliğinin yükseltilebilmesi için yeter düzeyde sosyal sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal sermaye; iki veya daha çok sayıda birey arasında iş birliğini özendiren normlar bütünüdür. İşbirliğini ve yardımlaşmayı kolaylaştıran; güven sosyal ağlar ve normlar olarak belirtilen sosyal organizasyonlara, sosyal sermaye adı verilmektedir. Sosyal sermaye, bir toplumun sağlıklı ve üretken olması hususunda etkili olan sosyal ağlar ve normlar ile bireylerin itibarı, güveni ve inanıla bilirliliği ile ilgilidir (Karadeniz, 2007: 16).

Bir kuruluştaki Beşeri sermayenin verimli kullanılması etkin insan kaynakları yönetimi bağlıdır. Beşeri sermayenin yönetimi, aşağıdaki ana ilkelere dayanan insan yönetimine yönelik bir yaklaşımdır (Ülgen ve Mirze, 2004: 295):

- İnsan kaynakları bir kuruluşun sahip olduğu en önemli varlıktır ve bunların etkin yönetimi başarının anahtarıdır.
- İletmenin kişisel politikaları ve prosedürü aynı zamanda kurumsal amaç ve stratejik planların başarılmasıyla bağlantılı olması durumunda elde edilmesi muhtemeldir.
- Kurum kültürü ve kültürden kaynaklanan değerler, organizasyonel iklim ve yönetsel davranış, mükemmelliğe ulaşılması üzerinde büyük bir etki yapacaktır. Kültür, örgütsel değerin değiştirilmesi veya güçlendirilmesi gerekebilecek ve bunları kabul ettirmek ve buna göre hareket etmek için tepeden başlayarak sürekli bir çaba gerektirecek şekilde yönetilmelidir.
- Son olarak, insan kaynakları organizasyonun tüm üyelerini organizasyonel uygulamaya dahil etmek ve organizasyonel hedeflere ulaşmak için ortak bir amaç duygusu ile çalışmak yönetimi entegrasyonla ilgilenmektedir.

Hem bireysel hem de kurumsal ihtiyaçların, amaçların ve hedeflerin memnuniyetini teşvik etmek için programlar, politikalar ve faaliyetler geliştirmeye teşebbüs eden özel bir alan geliştirmektedir. İnsan kaynakları aracılığıyla, uygun bir kurum kùltürü oluşturmaya ve kurumun temel değerlerini destekleyen programları uygulamaya çalışmaktadır. Beşeri sermaye yònetiminin uygulama tekniği; insan gùcù planlaması, seçimi, performans değerlendirmesi, maaş yònetimi, eğitim ve yònetim geliştirme çevresinde şekillenmektedir. Bunlar, iletişim sistemlerini, katılımı, bağlılığı ve üretkenliği geliştirmek için tasarlanmış özel programlarla kaplanacaktır. Aslında bir işletmenin en değerli varlığı olarak kabul edilen organizasyondaki insanları niteliksel olarak geliştirmeyi amaçlar (Demirhan; Karagùl, 2001: 140).

Gùven unsuru, sosyal sermayede önemli bir yere sahiptir. ùnkù kendi bünyesinde güven kaybeden veya bu ortamı oluşturamayan ve sosyal sermaye sıkıntısı yaşayan ùlkelerin, ekonomik gelişme süreçlerinde de sıkıntılarla karşılaştıkları gözlenmiştir (Karagùl, 2003: 86-89).

Sosyal ve kùltürel yapının değişmesi, ahlaki normların yitirilmesi, yolsuzluk ve çıkar ilişkileri gibi etiğe uygun olmayan davranışlar, beşeri sermayenin olumsuz etkilenmesine bağlı olarak verimlilikle ilgili sorunlarının yaşanmasına ve dolayısıyla ekonomik büyümenin aksamasına yol açmaktadır.

2.5.1. Beşeri ve Fiziki Sermayenin Tamamlayıcılığı

Ekonomik büyüme modelleri öncelikle fiziksel ve beşeri sermaye birikimi (veya diğer üretim faktòrleri), teknolojik ilerleme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin tanımlanmasına odaklanmaktadır. Bazen, teknolojik ilerlemenin tanımı etrafında yoğunlaşırlar. Bazen ilgi alanları, doğal kaynakların optimal şekilde tüketilmesi, kirlilik emisyonu veya mevcut fiziksel sermayeye gù sağlayan enerjinin üretimi ve dağıtımıdır. Büyüme modellerinin dikkate alınmasının en yaygın nedeni, üretim faktòrlerinin stoklarının zamanla değişmesi, artması veya azalması veya diğer teorik koşullarda dengeli ve istikrarlı bir büyümenin mümkün olup olmadığının analizidir (Malaczewski, 2016).

Kaynakların, özellikle fiziki sermayenin dağılımı sorunu, ekonomik büyüme teorisinin ana konularından biridir. Bu nedenle, bir başka ilginç konu, dengeli ekonomik büyümeyi sürdürmek için fiziksel sermaye stokunun arttırılması,

tüketilmeyen çıktının daha sonra yatırıldığı göz önüne alındığında, mevcut fiziksel sermayenin ne kadarının farklı sektörlerle, özellikle enerji üretimine ve çıktı üretimine ayrılması gerektiğidir. Fiziksel sermayenin dengeli büyümesini sürdürmek için çıktının ne kadarının yatırılması ve ne kadar fiziksel sermayenin birikmesi gerektiğini belirlemek de ilginçtir. Ekonomide farklı sektörlerle ayrılan sermaye payları zaman içinde sabit olduğunda meydana gelen büyümeyi tanımlamak için “fiziksel sermayenin dengeli büyümesi” terminolojisi kullanılmaktadır. Enerji üretimi, mevcut ve yeni birikmiş tüm fiziksel sermayeye sürekli olarak güç sağlamak için fiziksel sermaye ile aynı oranda büyümektedir. Aksi takdirde, enerji eksikliği nedeniyle kullanılmayan bir sermaye stoku vardır veya enerjinin aşırı üretimi, depolanamayan ve bariz bir kaynak israfıdır (Malaczewski, 2016).

Üretim süreçlerinde fiziksel sermaye ile beşeri sermayenin belirli oranlarda bir araya gelmesi gerekmektedir. Buradaki önemli nokta, kullanılan fiziki sermaye ve beşeri sermayenin birbirlerini hangi ölçüde tamamlayabildikleridir. Bunun ölçüsü ise, belirli bir para ödenmek suretiyle edinilen marjinal beşeri sermaye ile marjinal fiziki sermayenin üretim sürecine katkılarının eşitlenmesi durumudur (Karagül, 2003: 85).

Beşeri ve fiziki sermayenin dengeli olması hakkında, kuramda ne kadar da sözü edilen iki sermayenin marjinal maliyetleriyle marjinal verimliliğinin eşit hale getirilmesi gerektiğine dikkat çekilse de ülkelerin birçoğu, sosyal politikalarında tespit ettikleri önceliklerini dikkate alarak bu dengeleri daha farklı kurabilmektedir. Örneğin; fiziki sermaye birikiminde çok fazla yoğunlaşan Almanya, bu nedenle kıt beşeri sermaye birikimine sahip, eğitimi düşük işçileri düşük ücretle istihdam etmekte ve bu emeği de Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülkeden temin etmektedir. Almanya’ya göre fiziki sermaye birikimi daha düşük olan ABD ise, yüksek beşeri sermaye birikimine sahip çalışanlara daha yüksek ücret ödeyerek ekonomisinin etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır (Karagül, 2003: 86).

2.5.2. Ücret Düzeyi ve Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye, yaşam boyu süren bir süreçtir ve aile geliri ile ekonomik refahın temel itici gücüdür. Bireylerin yetişkin yaşamları boyunca karşılaştıkları istihdam ve kazanç yörüngeleri, çocuklukta becerilerin oluşumuyla ve yaşamın ilerleyen dönemlerinde becerilere devam eden yatırımla yakından bağlantılıdır. Ama

aynı zamanda işgücü piyasası koşullarına ve kurumlarına da bağlıdırlar (Karagül, 2003: 87).

Ücret düzeyi, beşeri sermayenin verimli çalışabilmesi noktasında oldukça önemlidir. Çünkü bir kişinin beşeri sermayesini hangi düzeyde üretime aktaracağı, yalnızca kendi iradesine bağlıdır. Bundan dolayı, sözü edilen bireyin çalıştığı işyerinde hak ettiği ücreti aldığını düşünmesi gerekmektedir (Eser ve Ekiz Gökmen, 2009: 47-48).

Beşeri sermayenin hak ettiği ücreti alamaması sadece çalışan bireylerin verimsizliğine değil, aynı zamanda ilgili ülkeden beşeri sermaye kaçışına da neden olmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde uygulanan yanlış ücret politikaları sebebiyle zor şartlarda oluşturulan kıt beşeri sermayenin önemli bir kısmı, daha yüksek ücret verilen gelişmiş ülkelere kaçmaktadır (Karagül, 2003: 86-87).

Beşeri sermayenin üretim sürecine daha etkin bir biçimde katılabilmesi için onun sahibinin, çeşitli yönlerden memnun edilmesi zorunludur. Hiç şüphe yok ki çalışan kişiyi memnun etmenin ilk şartı, hak ettiği ücreti ona ödemektir. Özellikle eğitilmiş beşeri sermayenin verimli çalışabilmesi için en önemli bir pay, ücrettir. Çünkü bir kişinin beşeri sermayesinden üretime aktaracağı düzey, sadece kendi iradesinde bağlıdır. Bundan dolayı sözü edilen kişinin işyerinden hak ettiği ücreti aldığına inanması önemli bir unsurdur. Aksi bir durumda sahibi olduğu beşeri sermayeden belli ölçüde tasarruf etme düşüncesi, işletmeyi büyük bir üretim kaybına uğratabilecektir (Karagül, 2003: 87).

Özellikle son dönemde yapılan üretimin önemli bir kısmı, yoğun beşeri sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Bundan dolayı üretim sürecine kas gücüyle değil de beşeri sermayeyle katılan bireylerin, çalışmaları sırasında sahibi oldukları beşeri sermayenin kullandıkları kısmını fiziki gözlemlerle belirlemek mümkün değildir. Buna göre ilgilinin verimlilik düzeyine göre değişiklik gösteren bir ücret ödenmelidir. Verimlilik dikkate alınarak ücretlerin belirlendiği bir sistem içinde, daha fazla ücret isteyen çalışanlar, sözü edilen talepte bulunabilmek için kendisinin yeteneklerini geliştirmenin yanı sıra özverili çalışarak işletmeye olan katkısını arttırmak zorunda olduğunu bilecek ve verimliliğini bu doğrultuda arttırmaya gayret edecektir. Çünkü onun sahibi olduğu beşeri sermayenin miktarı, işgücünün üretkenliğinin artmasını

sağlayan en önemli husustur. Bundan dolayı daha fazla ücret alabilmeleri için çalışanların sahibi oldukları beşeri sermaye miktarını geliştirmeleri gerekmektedir (Başoğlu; Ölmezoğulları ve Parasız, 1999: 52).

Beşeri sermayenin hak ettiği ücreti alamaması, çalışan bireyleri verimsizleştirmenin yanı sıra, beşeri sermayenin ilgili ülkeden kaçışına da yol açmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde uygulanmakta olan yanlış ücret politikalarına bağlı olarak zor koşullarda oluşturdukları kıt beşeri sermayenin önemli bir bölümü, daha yüksek ücret ve daha iyi yaşam koşulları nedeniyle sanayileşmiş ülkelere göç etmektedir (Haque ve Khan, 1997: 21).

2.5.3. Moral Değerler-Motivasyon ve Beşeri Sermaye

Moral değerler, her işletme ve toplum için hayati önem taşıyan insan sermayesinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Moral değerler, bir bireye gerçek ve pratik rehberlik sağlayabilmektedir. Dürüstlük, güvenilirlik ve sorumluluk gibi moral değerler, etik ikilemlerle daha etkin bir şekilde başa çıkma yolunda bize rehberlik etmektedir. Moral değerler, bireyin seçimlerinin hem kendileri hem de başkaları için sonuçları olduğunun farkına varmasını sağlamaktadır. Böylece moral değerler güvenilirlik, liderlik becerileri oluşturmakta, karar vermeyi geliştirmekte ve uzun vadeli kazanımlar sağlamaktadır (Karagül, 2003: 87).

Temel insan ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olan moral değerler; adil, dürüst ve etik olmak temel insan ihtiyaçlarından biridir. İnsan kaynaklarındaki etik ihlaller, şirketleri hem medeni hem de cezai alanda yasal bir sorun dünyasına sürükleyebilmektedir.

Çalışanları bir görevi tamamlamaları için motive etmek, önemlidir ancak bu çalışanları yeteneklerinin en iyisini yapmaya motive etmek ve çabalarını organizasyonun vizyon ve değerlerine yönlendirmek, günümüzün zorlu küresel pazarlarında şirketlerin karşılaştığı gerçek zorluklardır. Bir organizasyonun üretkenlik hedeflerine ulaşması için, organizasyonlarının inançlarına ve vizyonuna en uygun çalışanları işe almaları gerekmektedir. İş tatmini ve motivasyon yoluyla insan sermayesini elde tutmak, iş modelini genişletmeye çalışan herhangi bir kuruluş için en kritik hedeflerden biridir.

Beşeri sermayeyi elde tutmanın ardındaki basit bir strateji yatmaktadır. Kurumlar, gelecekte kurumlarına büyük fayda sağlayacak yetkinlikler sergilediklerini düşündükleri çalışanları geliştirmek için zaman ve para harcamaktadırlar. Gelişim aşamalarının yanı sıra şirketler, çalışanlarını işlerine bağlı ve mevcut rollerinden memnun kalmalarını sağlamak için teşvik etmek, motive etmek ve nihayetinde onları memnun etmek için teşvikler, faydalar ve avantajlar sunmaktadır. Çalışanlarını hem kariyerlerinde hem de etkin bir iş/yaşam dengesi oluşturmaya yardımcı olarak mutlu etmek şirket menfaatinedir (Karagül, 2003: 87).

Çalışan motivasyonu ve iş tatmini, tüm organizasyonlarda sürekli geliştirilmesi gereken sorunlardır. Çalışan motivasyonu, iş tatmini ile doğrudan ilişkili bağımsız bir değişken olarak görülebilmektedir. Bir işte tatmin duygusu, üretkenlikten daha önemli ve çalışarak elde edilen bir duygudur. Örneğin bir çalışan işini, çalışma arkadaşlarını ve kendilerine verilen sorumlulukları seviyorsa; olumlu bir bakış açısı oluşturmaya yardımcı olabilmektedir. Mevcut konumundan veya durumundan memnun olmayan çalışanlar görevlerini en iyi şekilde yerine getiremezler ve bu nedenle görevlerini yerine getirmek için motive edilmeleri gerekmektedir. Ancak bu motivasyon faktörlerine rağmen mutsuz bir çalışan bu duyguları kişisel yaşamına taşıyacaktır (Başoğlu, Ölmezoğulları, Parasız, 1999: 52).

Kuruluşlar, zorlu küresel pazarda en iyileri işe alma girişimlerini kolaylaştırmaya çalışırken, “doğru malzemeye” sahip çalışanları bir kez bulduğunda da sürekli olarak ona bağlı kalmayı ve onu motive etmesi gerekeceğini akılda tutmalıdır. İşe alma süreci iki yönlü bir yoldur. Bir şirket hissettiklerinin doğru aday olduğunu bulduğunda, adayın kuruluşlarının kendilerinin birlikte büyüdüğünü ve geliştiğini gördükleri bir yer olduğunu hissetmesini umarak bir teklif sunarlar. Tüm kanallarda açık bir iletişim taşımak hayati önem taşımaktadır. Kuruluşlar, personelin ve yönetimin çalışan gelişimine dahil olmasına izin vererek, aynı zamanda iş tatmini duygularını arttırırken ve olumlu bir çalışma ortamı yaratırken, insan sermayesinin elde tutulmasını etkili bir şekilde arttırabilmektedir (Karagül, 2003: 87).

2.5.4. Adaletli Yönetim, Yolsuzluk ve Beşeri Sermaye

Çalışanlar, yöneticilerin doğru kararlar alacağına veya dürüst davranacağına güvenmediklerinde, motivasyonları ciddi şekilde tehlikeye girmektedir.

Güvensizlikleri ve buna bağılı olarak katılım eksikliği, çoğu kuruluştta büyük, tanınmayan bir sorundur. Ne yazık ki, bir organizasyondaki tüm yöneticilerin dürüstlük ve tam anlamıyla adil olması mümkün değildir. Ancak üst düzey yöneticilerin, yöneticileri dürüst tutmaya yardımcı olan ve aynı zamanda çalışanların güvenini oluşturmaya yardımcı olan süreçler oluşturmaları mümkündür.

Ekonomistler, teorilerinin amaçları doğrultusunda, insanların, esas olarak kendi kişisel çıkarlarının rasyonel hesaplamaları tarafından yönlendirilen fayda maksimize edicileri olduğunu varsaymaktadırlar. Bu varsayım, yönetim teorisi ve pratiğinin çoğuna taşınmıştır. Örneğin, yöneticilerin geleneksel olarak çalışanların davranışlarını kontrol etmek ve motive etmek için kullandıkları araçlara -teşvik sistemlerinden organizasyon yapılarına kadar gömülü hale gelmiştir. Ancak bu, yöneticilerin yeniden gözden geçirmelerinin iyi olacağı bir varsayımdır çünkü hepimiz gerçek hayatta bunun her zaman doğru olmadığı bilinmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler, kamudaki ücretlerin adil olmaması ve düşüklüğü ile ekonomideki kimi aksaklıklar, beşeri sermaye için büyük bir sorundur (Demirhan ve Karagöl, 2001: 140).

Adil süreç fikri, yöneticiler için hiçbir zaman bugün olduğundan daha önemli olmamıştı. Adil süreç, üretime dayalı bir ekonomiden, değer yaratmanın giderek daha fazla fikir ve inovasyona bağılı olduğu bilgi tabanlı bir ekonomiye geçiş yapmakta zorlanan şirketler için güçlü bir yönetim aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Adil süreç, beşeri sermayenin yüksek performans göstermesi noktasında tutum ve davranışları derinden etkilemektedir. Güven inşa etmekte ve düşüncelerin kilidini açmaktadır. Bununla yöneticiler, etkilenen çalışanların gönüllü iş birliğini kazanırken en acı verici ve zor hedeflere bile ulaşabilmektedirler. Adil bir süreç olmadan, çalışanların tercih edebileceği sonuçların elde edilmesi bile zor olabilmektedir (Karagöl, 2003: 83).

2.6. Beşeri Sermaye ve Gelir Dağılımı İlişkisi

Son yıllarda artan gelir eşitsizliği dikkatleri üzerine çekmiştir. Birçok ülkede gelir artışının yanı sıra gelir eşitsizliği de artmaktadır (Piketty 2014). Özellikle toplumdaki yaygın fırsat eşitsizliğinin neden olduğu yüksek gelir eşitsizliği, sosyal adalet açısından istenmeyen bir durumdur. Öte yandan adaletsiz gelir dağılımı sürdürülebilir ekonomik büyümeye zarar verebilmektedir. Daha yüksek eşitsizlik, yetenekli ancak ayrıcalıklı olmayan bireyler için daha az eğitim fırsatı sağlamak ve

bir toplumu daha istikrarsız hale getirerek yatırımcıları vazgeçirmektedir. Bu nedenle, tüm devletler sosyal güvenlik sistemleri kurarak yoksul ve dezavantajlıların temel geçim kaynaklarını sağlamaya ve yeniden dağıtım politikaları benimseyerek servet ve gelir eşitsizliklerini azaltmaya çalışmaktadır. Araştırmalar genellikle insan sermayesini gelir eşitsizliğinin derecesini etkileyen ana faktörlerden biri olarak vurgulamaktadır.

2.6.1. Beşeri Sermaye ve Gelir Dağılımı Arasındaki Teorik İlişkiler

Beşeri sermaye, iktisadi faaliyetler konusunda bireylerde oluşan bilgi, beceri, ustalık gibi nitelikleri kapsayan bir kavramdır. Bu tanımlama daha geniş yapıldığında ise insanın üretken olarak oluşturabileceği bütün nitelikleri kapsamaktadır (OECD, 1988: 8). Bundan dolayı bu nitelikleri kazanma konusunda yapılanlar, yatırım kapsamında görülmektedir. Eğitim, sağlık ve mesleki göçle ilgili etkinlikleri de kapsayan beşeri sermaye konusunda etkilerinin ölçümündeki kolaylık ve önemine bağlı olarak ağırlıklı olarak eğitim yatırımları dikkate alınmaktadır (Yumuşak ve Bilen, 2000).

Birey, aile ve işletmeler üzerinde beşeri sermayeye yapılan yatırımlarının mikro etkileri görülmektedir. Söz konusu mikro etkiler belirli alanlarda yoğunlaşmak suretiyle ülkenin makro-ekonomik alanlarını da etkilemektedir. Örneğin eğitime yapılan yatırımlara bağlı olarak kişilerin gelirlerde oluşan, aileler ve işletmeler üzerinde etkilere yol açabileceği gibi bunun yaygın hale gelmesi gelir dağılımını, emek piyasasını, teknolojik gelişimi, sanayi, tarım ve hizmet sektörlerini, bölgesel kalkınma farklılıklarını ve verimlilik durumlarını değişik oranlarda etkilemektedir. Söz konusu etkiler doğrudan gerçekleşebileceği gibi sosyal, siyasal ve demografik faktörlerin aracılığıyla dolaylı yollardan da gerçekleşebilmektedir (Yumuşak, 2000: 129-130).

Gelir dağılımını belirleyen faktörler, sayıca çok olduğu gibi ekonomik yapının özelliklerine bağlı olarak söz konusu faktörlerin etkinliğinde değişiklikler de olabilmektedir. Bundan dolayı gelir dağılımı yatırımlarının beşeri sermaye yatırımlarını nasıl etkilediğini belirlemek çok da kolay değildir. Bir ülkenin gelir dağılımını etkileyen faktörler şunlardır (Yumuşak ve Bilen, 2000).

- Kazanç ve meslekler, sermaye, toprak gibi gelir getiren değerlerin dağılımı;
- Sağlık, eğitim hizmetleri ve barınma olanakları gibi kamusal mal ve hizmetlerinin sağlanması ve dağılımı;
- Kamu ve özel transfer ödemelerinin yönetimi ve miktarı;
- Vergi sistemi.

Gelir dağılımını saptayan faktörlerden ilk ikisi beşeri sermayeye yapılan yatırımlardan doğrudan etkilenmektedir. Bu bağlamda gelir dağılımına yatırım yapılarak beşeri sermayeyi etkilenmesi olası gözükmemektedir.

Kuznets tarafından yapılan değerlendirmelere göre eğitim düzeyinin yükseltilmesi gelir dağılımının daha adil bir hale gelmesinde etkili olmakta ve bu konuda politik bir tavrın oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Neoklasik görüş ise emek gücünde eğitim ortalamasının yükselmesi gelir farklılıklarının azalmasında etkili olacaktır. Hükümetler tarafından uygulanan zorunlu eğitimle ilgili politikalar ile kişilerin eğitime taleplerin belirli miktarla sınırlandırılması düşük eğitim düzeylerine yatırımların artmasıyla sonuçlanabilmektedir (Carnoy, 1992: 322). Aynı zamanda gelir düzeyinde meydana gelen bozulmalar bireylerin eğitim düzeyinin düşmesine neden olmaktadır.

Aron siyasi istikrarsızlıkların yatırım yoluyla ekonomik büyümeyi etkileyeceğini ileri sürmüştür. Siyasi istikrarsızlıkların yatırım hacmini azaltarak, ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini ve sonuç olarak kişi başı milli gelirde meydana gelen düşüşün politik istikrarsızlığın artmasına neden olacaktır (Arslan ve Doğan, 2014).

Heliwell ve Putnam, İtalya da 1960-1970 yılları arası dönemi kapsayan bölgeler arası gelir farklarını kapsayan, bölgeler arası gelir farklarını açıklamak için yaptığı çalışmasında sosyal sermayenin yüksek olduğu bölgelerde yakınsamanın hızlı ve denge gelir düzeyinin yüksek olacağı sonucuna varmıştır (Arslan ve Doğan, 2014).

Kuznets beş ülkenin verilerinden yararlanarak yaptığı çalışmasında ekonomik büyümeyle gelir dağılımı arasında bir ilişkinin varlığını ileri sürmektedir. Gelir düzeyinin artmasına bağlı olarak eşitsizlik ilk dönemde artış göstermekte, daha sonra

ise azalmaktadır. Söz konusu ilişki “ters U tezi” olarak belirtilmekte; gelir düzeyini ve gelir dağılımını gösteren eğriye ise “Kuznets eğrisi” adı verilmektedir. Kuznets sözü edilen ilişkiyi tarım sektöründe tarım dışı sektörlerle istihdam akışıyla açıklamaktadır. Tarım dışı sektörlerde verimliliğin tarım sektörüne göre daha yüksek olduğu bilinmektedir. Ortaya çıkan göçe bağlı olarak ilk aşamada üretimde artış yaşanacak ve gelir dağılımında bozulma olacaktır. Ancak üretimdeki artışın sonraki aşamaları, gelir dağılımının düzelmeleri ya da iyileşmeleri beraberinde getirecektir (Yumuşak ve Bilen 2000).

Konuyla ilgili bir başka çalışma ise ekonomik gelişmenin ilk kademelerinde beşeri sermaye yatırımlarına bağlı olarak beşeri sermaye dağılımında eşitlik sağlanamayacak, nitelikli ve niteliksiz işgücüne verilen ücretler arasındaki fark açılacak, bundan dolayı da gelir dağılımı bozulacaktır. Fakat ileri basamaklarda yüksek seviyede beşeri sermayesi olan kesimin söz konusu birikimlerini düşük kesimlere aktarmasıyla beşeri sermaye ve buna bağlı olarak ücret farklılıklarında azalmalar yaşanacak, gelir dağılımı adaleti de belli ölçülerde gerçekleşebilecektir (Galor, 1996: 105).

Beşeri sermayeye yapılan yatırımların gelir dağılımı üzerinde etkili olması; meslek seçimi, mesleki statünün tespit edilmesi ve ebeveynlerin eğitim düzeylerinin çocuklarının alacakları eğitimde etkin hale gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Eğitim, ekonomide alanındaki düşük ve yüksek gelirli mesleklere sahip olmayı belirlemektedir. Eğitime yapılan yatırımların bireysel gelir dağılımı üzerinde etkili olması, yüksek ve düşük gelirler sağlayan meslek sahibi olmasıyla bağlantılı olarak gerçekleşmektedir. Mesleğin yanı sıra yaş, cinsiyet, mesleki statü ve eğitim düzeyi kişisel gelir eşitsizliklerinin oluşmasında en etkili faktörlerdendir (Yumuşak, 2000).

Kişilerin gelir farklılıklarını açıklama noktasında zeka düzeyi, ebeveynlerin sosyal statülerinin etkili olmasıyla birlikte; kişinin mesleki statüsü, belirleyici faktördür. Mesleki statünün belirlenmesi noktasında ise alınan eğitimin büyük önemi dikkate alındığı zaman eğitim, dolayısıyla beşeri sermaye ile kişisel gelir dağılımı arasındaki ilişkinin önemi ortaya çıkmaktadır (Katz, 1998).

Bunlarla birlikte ülkenin genel ekonomik yapısı, beşeri sermayenin niteliği ile kişisel gelir dağılımı arasında dolaysız olarak etkili olmaktadır. Piyasa koşulları

dikkate alınmadan gelişen ve bağımsız mesleki tercihin söz konusu olmadığı bir ekonomik yapıda beşeri sermayenin kişisel gelir dağılımı üzerindeki etkisi öngörülenden daha düşük olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ebeveynlerin statüleri, çocukların aldıkları eğitimi, kazandıkları geliri ve beşeri sermayeyi daha yüksek düzeyde etkilemektedir. Yine söz konusu ülkelerde eğitimin, dolayısıyla beşeri sermayenin kazançları açıklama noktasındaki rolü gelişmiş ülkelere daha fazla ortaya çıkmaktadır; çünkü eğitim almış, dolayısıyla nitelikli işgücü haline gelmiş kişi sayısı oldukça düşüktür. Gelişmekte olan ülkelerde iyi eğitimden geçmiş kişi sayısı az olduğu ve bunun hiç olmazsa kısa süre içinde değiştirilmesi mümkün olmadığı için gelir elde etme konusunda arz ve talebe bağlı olarak eğitimin etkisi yükselmektedir. Bir başka ifadeyle gelişmekte olan ülkelerin gelir dağılımı adaletsizliklerini açıklama konusunda beşeri sermayenin etkisi, gelişmiş ülkelerdeki etkisinden daha fazladır. Bu ifadeleri, ampirik çalışmalar da desteklemektedir. Singapur ve Tunus'ta kazanç farklılıklarını açıklamada beşeri sermayenin etkisi, ABD'deki etkisinden daha fazla tespit edilmiştir (Yumuşak ve Bilen, 2000).

Emek piyasasında gelir dağılımı farklılıklarını ele alan bir çalışma, beşeri sermayenin niteliğinin toplam eşitsizliğin %25'lik kısmını izah etmektedir. Beşeri sermaye, çalışanların gelir eşitsizliklerini izah etmeye çalışan farklı etkenlerden iki kat daha fazla eşitsizliği izah edebilmektedir. Hatta bir başka analizde 20 ülkenin 19'unda beşeri sermayenin niteliğinin çalışanların toplam gelir eşitsizliğine maksimum etkiyi yaptığı belirlenmiştir. Ayrıca başka bir çalışma, eğitim düzeyi düşük ülkenin gelir dağılımında büyük olasılıkla nüfusun geliri en düşük ilk %20'lik kısımda yer almasıyla büyük ölçüde ilişkili olduğu ortaya konulmuştur (Yumuşak, 2000).

Beşeri sermayenin gelir farklılıklarını belirleme konusundaki rolü, ekonomik yapıda maaşlı ve ücretli çalışan sayıları ile işsizlik oranlarına bağlı olarak da değişmektedir. Eğitimli olanlarının sayısının düşük ve aynı zamanda ücretli grubun genel nüfusa oranının düşük olduğu bir ortamda beşeri sermayenin, gelir farklılıklarını açıklama konusundaki rolü de düşüktür. Bir diğer ifadeyle beşeri sermayenin kişiler arası dağılımında eşitsizlik çok yüksekse beşeri sermayenin gelir dağılımını olumlu etkileme gücünde azalma olmakta, hatta gelir dağılımında bozulma görülebilmektedir (Akalin, 1980).

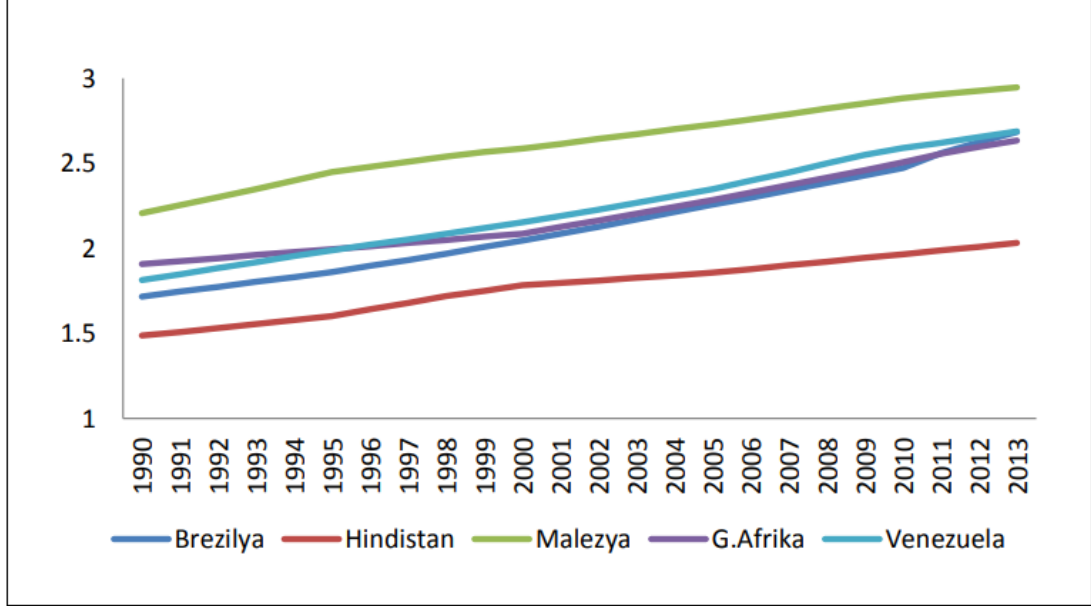
Gelir dağılımında eşitliği sağlamakta emek gücünün mobilitesi de etkilidir. Alternatif çalışma olanaklarından yararlanma sonucunda beşeri sermaye seviyesi yüksek bireylerin gelir akımlarının artması olasıdır. Bu ise gelir eşitliğinin sağlanması noktasın etkili olmaktadır. Gelir eşitliğinin sağlanmasında neoklasik büyüme modelleri de emek mobilitesini göz önünde bulundurmaktadır (Rappaport, 1999: 26).

Bu açıklamalar sonunda eğitimin ve dolayısıyla nitelikli beşeri sermayenin kişisel gelirin yanı sıra fonksiyonel gelir dağılımını da pozitif yönde etkilediği ifade edilebilmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda daha yüksek bir eğitimin ve dolayısıyla nitelikli beşeri sermayenin toplumlarda gelir dağılımı adaletinin daha iyi sağladığına dair sonuçlara varılmıştır. Örneğin, 1972 yılında İngiltere’de zorunlu eğitimin bir yıl artırılması ile gelir dağılımı eşitsizliğini gelecekte %12-15 arasında düşürebileceği belirlenmiştir. Uzun vadede, gelir eşitliğini sağlama noktasında nitelikli beşeri sermayenin oldukça önemli bir payı vardır. Gelir eşitliğinin sağlanması konusunda emek mobilitesi de etkilidir. Gelir eşitliği ise hızlı ekonomik büyüme ve yüksek ekonomik etkinlikle yakından ilgilidir (Kirmanoğlu, 2000: 51).

2.6.2. Beşeri Sermaye ve Gelir Dağılımı Arasındaki Ampirik İlişkiler

İktisat literatüründe beşeri sermayenin nitelikleri, özellikle de toplumun eğitim düzeyi gelir dağılımı üzerinde etkili olan en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Nitekim ülkelerin politikalarını yönlendirenler, gelir eşitsizliğini azaltma noktasında eğitime yüksek harcamalar yapılmasını önemli bir politik araç olarak göstermektedirler. Öte yandan son dönemde beşeri sermaye stokunda ortaya çıkan artışın gelir dağılımına etkisinin ifade edildiği kadar net olmadığı, çeşitli etkenlere bağlı olarak değişebileceği konusunda da tartışmalar başlamıştır. Sözelimi, eğitim harcamalarının yüksek olmasına karşın eğitimin nüfus arasındaki adil olmayan dağılımı veya eğitim eşitsizlikleri, gelir eşitsizliklerinin daha da artmasına neden olabilmektedir (Gregorio ve Lee, 2002: 396).

Grafik 1. Bazı Ülkelerin 1990-2013 Yılları Beşeri Sermaye Endeksleri

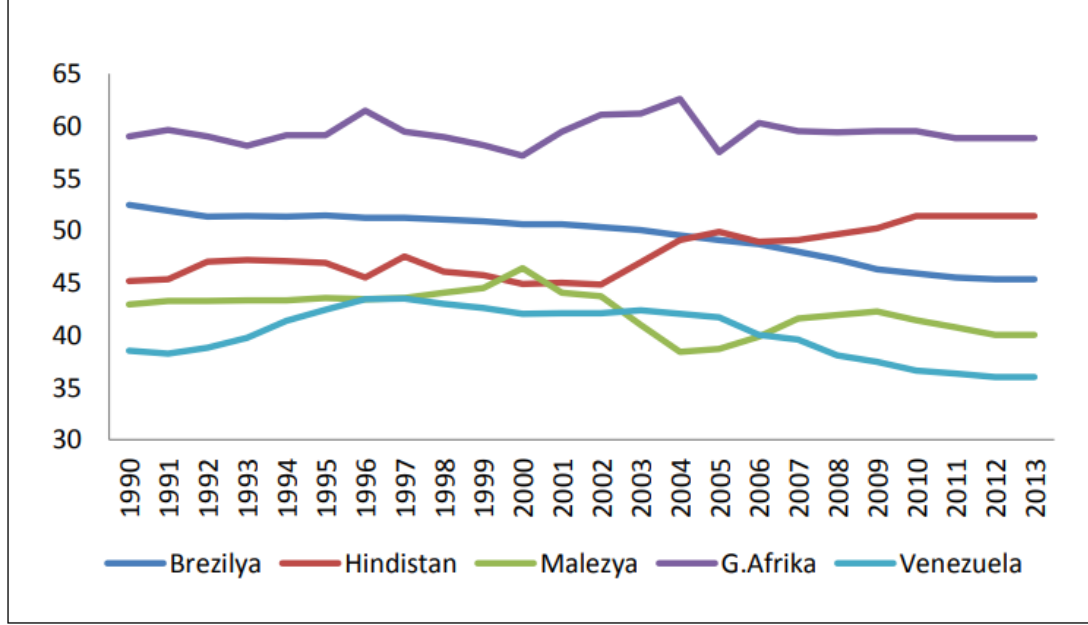

Kaynak: Destek 2018

Grafik 1’de 1990-2013 yıllarında beşeri sermaye stoku konusunda en yüksek artışı sağlayan beş ülke için beşeri sermaye endeksindeki ve Grafik 2’de Gini katsayıların da ortaya çıkan değişimler verilmektedir. Şekil 2.3 incelendiği zaman seçilen beş ülkenin de beşeri sermaye endeksi değerlerinde önemli ölçüde bir artış olduğu; Malezya’nın en yüksek beşeri sermaye stoku olan ülke ve Hindistan’ın ise en düşük beşeri sermaye stoku olan ülke olduğu görülmektedir.

Bu göstergeler, Şekil 2’de verilen Gini katsayıları dikkate alınarak değerlendirildiği zaman; 1990-2013 yılları arasındaki süreçte Brezilya’nın Gini katsayısının 52.4’ten 45.3 düzeyine, Malezya’nın Gini katsayısının 42.9’dan 40.1’e, Güney Afrika’nın Gini katsayısının 58.9’dan 58.8’e ve Venezuela’nın Gini katsayısının 38.4’ten 35.9’a azaldığı görülmektedir. Öte yandan sadece Hindistan’ın gelir dağılımı, beşeri sermaye birikiminde ortaya çıkan artıştan pozitif yönde etkilenmemiş; sözü edilen dönemde Gini katsayısı 45.1’den 51.3’e yükselmiştir. Bu göstergeler, beşeri sermaye birikiminin artmasının gelişen birçok ekonomi için eşitsizlikleri azaltmak amacıyla uygulamaya konulacak temel politik araçlardan biri olabileceğini ancak beşeri sermayenin bölüşümdeki etkilerinin de ülkelerin dinamiklerine göre farklılaşabileceğini ortaya koymaktadır.

Grafik 2. Bazı Ülkelerin 1990-2013 Yılları Gini Katsayıları

Kaynak: Destek 2018

Beşeri sermayenin gelir dağılımına etkileri hakkındaki en kapsamlı hipotez, Knight ve Sabot' un (1983) geliştirdiği ve beşeri sermaye stokunda ortaya çıkan artışın gelir dağılımını farklı iki şekilde etkileyebileceği ileri sürülmüştür. Bileşen etkisi (composition effect) adı verilen ilk etkiye göre, beşeri sermayede ortaya çıkan artış oransal olarak toplumun nitelikli işgücünü arttırdığından dolayı ilk dönemde gelir eşitsizliğini artmasına yol açmakta ve belli bir eğitim düzeyine ulaşılmasının ardından gelir eşitsizliğinde azalma olmaktadır. Ücret sıkıştırma etkisi (wage compression effect) adı verilen ikinci etkiye göre ise beşeri sermayede ortaya çıkan artışla beraber nitelikli işgücü arzının artmasına bağlı olarak eğitimin getirisinde azalma yaşanacağı ve böylece gelir eşitsizliğinin düşeceği ileri sürülmektedir.

Altıntaş ve Çetintaş (2010), Türkiye'de ekonomik büyüme, ihracat ve beşeri sermaye arasındaki uzun vadeli ve nedensel ilişkileri incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada ekonomik büyüme, ihracat, fiziki sermaye oluşumu ve beşeri sermaye arasında pozitif ve anlamlı uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca, beşeri sermayenin ekonomik büyümede, dolayısıyla istihdam ve gelir dağılımında üzerinde doğrudan bir Granger etkisi bulunamamıştır. Beşeri sermaye, beşeri sermayenin ihracata ve fiziksel sermaye oluşumuna katkıda bulunması

nedeniyle dolaylı bir şekilde ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Ampirik sonuçlar, büyüme ve ihracata dayalı büyüme hipotezi üzerinde ticaret etkilerinin olduğunu göstermiştir.

Destek (2018), çalışmasında finansal gelişme sonucunda artan milli gelirin toplumun düşük gelirli kesimleri ve gelir dağılımı üzerindeki etkisini incelemiştir. Finansal sistemin olgunlaşması ile alt gelir grubunun finansal kaynaklara erişimi kolaylaştığı, dolayısıyla gelir dağılımını olumlu yönde etkilediği bilinmektedir. Finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında ters U şeklinde bir ilişki vardır. Gelişmekte olan 23 ülke için 1990-2013 dönemi için finansal Kuznets hipotezinin geçerliliğini incelemeyi amaçlayan bu çalışma, ekonomik büyüme, demokrasi, beşerî sermaye ve finansal gelişmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ampirik analizler sonucunda bulgular panel bazında değerlendirildiğinde artan milli gelirin, demokrasi düzeyinin ve beşerî sermaye birikiminin gelir eşitsizliğini azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca finansal gelişmeyle gelir eşitsizliği arasında U şeklinde bir ilişkinin olduğu ve dolayısıyla finansal Kuznets hipotezinin varlığının doğrulanmadığı tespit edilmiştir.

Peçe (2013), çalışmasında 1977-2013 yılları arasında gini katsayısı ile kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıla arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Buna göre gini katsayısı düştüğünde (yani gelir dağılımı iyileştiğinde) kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıla artar yani gelir dağılımı iyileşmesi kişi başı reel gayrisafi milli hasılayı olumlu etkilediği sonucuna varmıştır.

Arman (2013), tekli regresyon analiziyle yaptığı çalışmasında gelir dağılımında meydana gelen artışlar beşerî sermayenin belirleyicisi olan eğitim ve sağlık harcamalarıyla gelir dağılımı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Gelir artışlarının sağlık harcamalarını 0.060 oranında arttırdığını, eğitim harcamalarını ise 0.377 oranında arttırdığı sonucuna varmıştır.

2.7. D-8 Ekonomik İş Birliği Teşkilatı

Developing-8 olarak da bilinen D-8 Ekonomik İş birliği Teşkilatı, sekiz Müslüman ülke-Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Malezya, Nijerya, Pakistan ve Türkiye arasında kalkınma iş birliği için bir organizasyonu olarak 15 Haziran 1997 tarihinde kurulmuştur. D-8'in hedefleri, geliştirmekte olan ülkelerin dünya

ekonomisindeki konumlarını iyileştirmek, ticari ilişkilerde çeşitlendirmek ve yeni fırsatlar yaratmak, uluslararası düzeyde karar alma süreçlerine katılımı artırmak ve daha iyi bir yaşam standardı sağlamaktır. Tarım ve gıda güvenliği, endüstriyel iş birliği, ticaret, ulaşım, enerji, maden ve turizm bu platform kapsamındaki başlıca iş birliği alanlarıdır.

2.7.1. D-8'in Kuruluşu: İstanbul Bildirgesi

Coğrafi keşifler ve medeniyetler arasındaki etkileşimlerin küresel düzeyde başlaması, başta ekonomi olmak üzere siyasi, sosyal ve kültürel konularda karşılıklı ilişkilerin derinleşmesini beraberinde getirmiştir. Kapitalizmin ilk evresine denizaşırı açılımla giren küreselleşme olgusu, tarihsel kırılma noktaları sonucunda çeşitli evrelerden geçmiştir. Sanayi devrimi söz konusu kırılma noktalarından biri olmasına rağmen üretim ilişkileri kökten değişmiş ve İngiltere gibi sanayileşmiş ülkeler siyasi güçlerine ekonomik güçlerini de eklemişlerdir. 1970'lerde küresel ekonomi politikasında iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte özel şirketlere geçiş, çok uluslu şirketleri küresel siyasette önemli aktörler haline getirmiş ve ulus-devlet, çok uluslu şirketler ve bölgesel ekonomik kuruluşlar arasında girift bir ilişki kurulmuştur. Realizme göre sistemin temel belirleyici aktörleri olan devletler, yetkilerini bölgesel ve sınır ötesi örgütlerle paylaşmaya başlamışlardır. Bu durum, küreselleşmenin ivme kazandığı bir başka kırılma noktasına işaret etmiştir.

Küreselleşmenin kendini gösterdiği aşama, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla çöküş dönemine giren Soğuk Savaş döneminin sonu olmuş ve sistemin bu yöndeki asıl gücü ABD olmuştur. Sovyetler Birliği'nden bağımsızlıklarını kazanan ülkeler ve bölgesel güç olma yolunda ilerleyen devletler, otorite boşluğundan yararlanarak siyasi ve ekonomik güçlerini kazanmak için yeni arayışlar içerisine girmişlerdir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası ABD öncülüğünde Batı dünyasına entegrasyon çoğu ülke ve kuruluşun temel siyasi ve ekonomik hedefi haline gelmiş ve ekonomik gücün Batı ile ilişkilere bağlı olduğu görüşü kesin kabul görmüştür.

Ancak bu istisnalardan biri olan “Gelişen Sekiz Ekonomik İş birliği Teşkilatı” veya kısa adıyla D-8, Türkiye'nin öncülüğünde kurulan ve Batı dışında sağlanabilecek siyasi ve ekonomik güç hedefine yönelik teşkilattır. D-8 örgütü, 21. yüzyıl öncesi dönemin konjonktüründen bağımsız olarak, sekiz İslam ülkesinin bir araya gelmesiyle

oluşan, bölgesel potansiyele sahip küresel bir ekonomik örgüttür. Literatürde D-8 ile ilgili çalışmalar yetersiz olmakla birlikte, karşılaştırma yapılabilecek diğer ekonomik kuruluşlara kıyasla D-8'in büyük bir etkisinin olmadığı iddiaları bulunmaktadır. Soğuk Savaş döneminin İslam ülkelerinin dış politikalarına getirdiği kısıtlamanın 1991 yılından sonra ortadan kalkmasıyla devletler daha liberal bir dış politika izlemeye başlamışlardır. D-8 örgütü bu özgürlük ve batılı arayışların bir sonucudur (Hasgüler ve Uludağ, 2014: 429).

“Gelişen Sekiz Ekonomik İş birliği Teşkilatı” olarak da bilinen D-8, Türkiye’de başbakan Necmettin Erbakan’ın liderliğinde kurulmuş bir kuruluştur. 15 Haziran 1997 tarihinde İstanbul’da düzenlenen toplantıda Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde kabul edilen İstanbul Deklarasyonu ile Türkiye, İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya, D-8 ülkeleri adıyla kendilerini ortaya koymuştur (D-8, 2020).

Uluslararası sistemin ikiye bölündüğü Soğuk Savaş’ın sona ermesi, ülkelerin tek odaklı dış politikalarını çeşitlendirmelerine olanak sağlamıştır. Bu kapsamda Türkiye, Asya ve Afrika’daki D-8 organizasyonunun hedeflerini gerçekleştirerek genişlemenin temellerini attı. Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan liderliğindeki İstanbul Deklarasyonu ile kurulan D-8, barışı, adaleti, eşitliği, kalkınmayı ve refahı ön planda tutan ancak 8 İslam ülkesinden oluşan bir oluşumdur. Ancak örgüte üye olmak için dini faktör önemli değildir. Gelişmekte olan her ülke, kuruluş ilkelerine bağlı kalmak kaydıyla D-8’e üye olabilmektedir.

D-8 üyeleri; Türkiye, İran, Pakistan, Mısır, Nijerya, Endonezya, Malezya ve Bangladeş. Üye ülkelerin jeopolitik konumları; Asya, Afrika ve Avrupa’yı bir yay şeklinde keser ve bir köprüdür. Ayrıca zengin enerji kaynakları, geniş nüfusları ve elverişli pazar potansiyelleri, kuruluşu uluslararası sistem içinde stratejik bir avantaj sağlamaktadır. Ticaret, sanayi, ulaşım, tarım ve gıda güvenliği, enerji ve madenler gibi alanlarda sektörel iş birliği yapan D-8, üye ülkelerin uzmanlık alanlarına göre bu tür iş birliği alanlarını oluşturmuştur. İlk ve son zirvesini İstanbul’da gerçekleştiren D-8, toplamda 9 zirve toplantısı gerçekleştirerek uzun vadeli yol haritaları belirledi.

Örgütün kuruluşunda öncü olan Necmettin Erbakan, 20. yüzyılın sonunda D-8’in dünyada barış ve refah hedefiyle kurulduğunu ve barış zemininde yeni bir

dünyanın yaratılması gerektiğini belirtmiştir (BİK, 2017). D-8 hareketinin bu anlamda barışçıl ve gelişmiş bir dünya hedefiyle yola çıktığını söylemek mümkündür.

D-8 üyesi ülkelerden ikisi Afrika, beşi Asya ve biri de Avrupa ülkesidir. Üyelerin ortak bir alanı paylaşmadıkları için D-8 örgütü bölgesel olmaktan çok kapsadığı ilke, amaç ve kapsam açısından küresel bir örgüttür (Gurbet, 2019: 17). Ancak D-8'in küresellik anlayışı diğer uluslararası kuruluşlarınkinden farklıdır. D-8 organizasyonu, dünyadaki tüm gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilen diğer uluslararası kuruluşların tutumlarını yansıtmamaktadır (Alan, 2001: 214).

Başlangıçta sekiz İslam ülkesine atıfta bulunmak için “Müslüman Sekizler” olarak adlandırılan, ancak bu kavramsallaştırma, iç siyasi tepkilerin ve ekonomik entegrasyonun evrensel özelliklerine uymadığı için Gelişmekte Olan-8 (D-8) olarak değiştirilmiştir (Taştekin, 2006: 227).

D-8'i oluşturan ülkeler arasında büyük benzerlikler vardır. Bu teşkilat yapısında organizatör ülkeler; Türkiye, Pakistan, İran, Mısır, Endonezya, Malezya, Nijerya ve Bangladeş, İslam ülkelerinde ekonomik ve askeri gücü olan nüfuslu ve orta büyüklükte ülkelerdir (Hasgüler ve Uludağ, 2014: 429-430).

Türkiye'nin Asya ve Afrika'ya yönelik D-8 girişimi doğru bir genişleme projesi olarak değerlendirilebilir. Örneğin Endonezya ve Malezya'da, Doğu Asya'da, Mısır'da ve Nijerya'da Afrika'da önemli bir üs olarak kabul edilmeyen, Türkiye'nin kıta havzasına yakın önemli unsurların eksikliğini gidermeye yönelik politikalar içermektedir. Ayrıca üye ülkelerin insan nüfusunun beşte birine yakın bir nüfusa sahip olması ve son derece önemli bir jeostratejik kuşağa sahip olması bu projenin potansiyeli açısından önemli bir konum oluşturmaktadır.

2.7.2. D-8 Ekonomik İş Birliği Teşkilatının Amaçları ve Organizasyon Yapısı

D-8 girişiminin temel amacı, zengin kaynakları, geniş nüfusu ve coğrafi alanı temsil eden 8 ülke arasında potansiyel bir ekonomi organize etmektir. Bu kapsamda dünya ekonomisinde, ticari ilişkilerde yeni fırsatlar yaratılması, uluslararası düzeyde

karar alma süreçlerine katılımın artırılması, daha iyi yaşam koşullarının sağlanması, somut ortak projeler etrafında ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi ve gelişmekte olan ülkelerin statüsünün güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Şahin, 2012: 119).

Ekonomi, ticaret, iletişim, bilgi, finans-bankacılık, tarım, enerji, turizm, kültür, teknoloji vb. alanlarda oluşturulması hedeflenen bu somut projelerden bazılarıdır (Kamel, 2001: 251). Ayrıca, yoksullukla mücadele için ekip çalışması yapılması, ülkeler arasında bilgi ağı kurulması, İslami bankaların açılması, su ürünleri yetiştiriciliğinin geliştirilmesi için iş birliği yapılması gibi projelerin yürütülmesi hedeflenmektedir (Ağır ve Şahbaz, 2016: 73).

D-8 üyesi ülkelerin coğrafi dağılımına bakıldığında örgütün bölgesel olmaktan çok küresel bir yapılanmaya benzediği söylenebilir. D-8, kuruluşun amaç ve ilkelerine bağlı kalmak kaydıyla tüm gelişmekte olan ülkelere açıktır (Doğan, 2015: 167).

D-8 bayrağındaki 6 büyük yıldız, organizasyonun ilkelerine dikkat çekmekte ve temel ilkelerini ifade etmektedir. Bu ilkeler şunlardır:

- Savaş yerine barış
- Çatışma yerine diyalog,
- Sömürü yerine iş birliği,
- Çifte standart yerine adalet,
- Ayrımcılık yerine eşitlik,
- Baskı yerine demokrasi (Sdam, 2017).

Bu nedenle D-8 örgütünün varoluşsal hedeflerini adalet ve iş birliği yardımıyla barış ve diyalog şeklinde ifade etmek, üye ülkelerin dış ticaret açıklarını gidermek, eksikliklerini tespit etmek, varlıklarını artırmak, arttırmak mümkündür. Gelişmişlik düzeyine sahip olmak ve yoksul ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmaktır (Türkan ve Alakuştekin, 2017: 159). Ayrıca insan kaynaklarının eğitim yoluyla geliştirilmesi ve bu doğrultuda yoksullukla mücadele D-8 ülkeleri halkının çoğunluğunun gelir düzeyi açısından düşük düzeyde olması nedeniyle örgütün temel amaçlarından birini oluşturmaktadır (Kamel, 2001: 258).

D-8'in ana organları Zirve, Konsey, Komisyon ve Sekreterliktir.

- Zirve: D-8'in en üst organıdır. Üye devletlerin Devlet / Hükümet Başkanlarından oluşmaktadır. Toplantılar iki yılda bir yapılmaktadır.

- Konsey: Üye devletlerin Dışişleri Bakanlarından oluşur. D-8'in siyasi karar alma organıdır ve mevcut sorunların kapsamlı bir değerlendirmesi için bir forum görevi üstlenmektedir.

- Komisyon: D-8'in yürütme organıdır. İlgili hükümetler tarafından atanan üst düzey yetkililerden oluşur. Her Komiser, ülkesindeki ulusal koordinasyondan sorumludur (Sdam, 2017).

- Sekreterlik: Sekreterliğin amacı üye ülkeler arasında koordinasyonu sağlamaktır. Kurulan sekreterlik İstanbul Mecidiyeköy'de bulunmaktadır (Kılınç, 2013: 30).

D-8'in kuruluşunu etkileyen faktörlerden biri de İslam İş birliği Teşkilatı'nın (İİT) karar alma mekanizmasının yavaş işlemesiydi. 57 üye ile çalışsa da İİT tüm İslam ülkelerinin bir arada olduğu bir yapı olmasına rağmen yetersizdir. İslam ülkelerinin hızlı karar alma ve gelişmişlik düzeylerini artırma amacı ile kurulan D-8, İslam İş birliği Teşkilatı'nın yavaş işleyişine benzer bir görünüme sahiptir ve potansiyelini kullanamamaktadır (Sdam, 2017). Ayrıca D-8 örgütünün siyasi yönü de zayıf kalmaktadır. Üye ülkelerin bu duruma coğrafi mesafeleri etkili olsa da asıl etken, üyelerin aynı zamanda farklı bölgesel ve uluslararası kuruluşlara üye olmaları ve sorunlarının çoğunu bu kuruluşlar aracılığıyla çözmeye çalışmalarıdır (SDAM, 2017).

2.7.3. Faaliyetler ve Çalışmalar

D-8'in faaliyetleri başta zirve olmak üzere çeşitli toplantılarla düzenleniyor. Bu toplantılarda D-8'in amaç ve hedeflerine yönelik politikalar oluşturulurken bir yandan da iş birliği konuları belirlenmeye çalışılmaktadır. D-8 kapsamındaki iş birliği ağırlıklı olarak sektörel bazda yürütülmekte olup (Şahin, 2012: 121), her ülkenin sektörü önceden belli bir şekilde devam etmektedir:

- Türkiye: Sanayi, sağlık ve çevre,

- Bangladeş: Kırsal kalkınma,
- Endonezya: Yoksullukla mücadele ve insan kaynakları,
- İran: Bilim ve teknoloji,
- Malezya: Finans, bankacılık ve özelleştirme,
- Mısır: Ticaret,
- Nijerya: Enerji,
- Pakistan: Tarım ve balıkçılık (Doğan, 2015: 167).

Ancak ülkeler kendi sektörleri dışında başka alanlarda da çalışmalar yapabilirler ve bu konuda esneklik bırakılmıştır. 2008 yılında çeşitli iş birliği konuları; ticaret, ulaştırma, sanayi, tarım ve gıda güvenliği, enerji ve madenler olmak üzere beş genel başlık altında toplanmış ve organizasyonun ana iş birliği alanları olarak belirlenmiştir (Kılınç, 2013: 31-32).

D-8 Genel Sekreteri Büyükelçi Dato Ku Jaafar Ku Shaari yaptığı açıklamada beş ana iş birliği alanına vurgu yapmıştır: “Daha iyi bir ticaretin kurulmasını sağlayacak bir ticaret sistemi gündeme gelmeli. Ticaretin yapılacağı, ortak çalışmaların yapılacağı, teknolojik çalışmalarımızın yapılacağı ve diğer ülkelere daha az bağımlı olacağımız kendi para birimlerimizle çalışmalarımızı yürütüyoruz.” (Türk, 2020). Dolayısıyla ülkelerin kendi para birimleri ile ticaret yapabilecekleri ve ortak teknoloji atılımları gerçekleştirebilecekleri bir ortamda, diğer sektörler açısından dışa bağımlılığın azalabileceğine işaret edilmektedir.

D-8 ülkelerinin en önemli avantajı, örgütü oluşturan devletlerin Batı ile büyük bir sorunları olmamasıdır. İran’ın ABD, özellikle Kanada, Avustralya, İngiltere ve AB ülkeleri ile sorunsuz bir ilişkisi vardır (Hasgüler ve Uludağ, 2014: 430-431). Dolayısıyla D-8’in Batı ile iş birliği yapmasına hiçbir engel bulunmamaktadır. Tüm D-8 ülkeleri aynı zamanda İslam İş birliği Teşkilatı üyesidir.

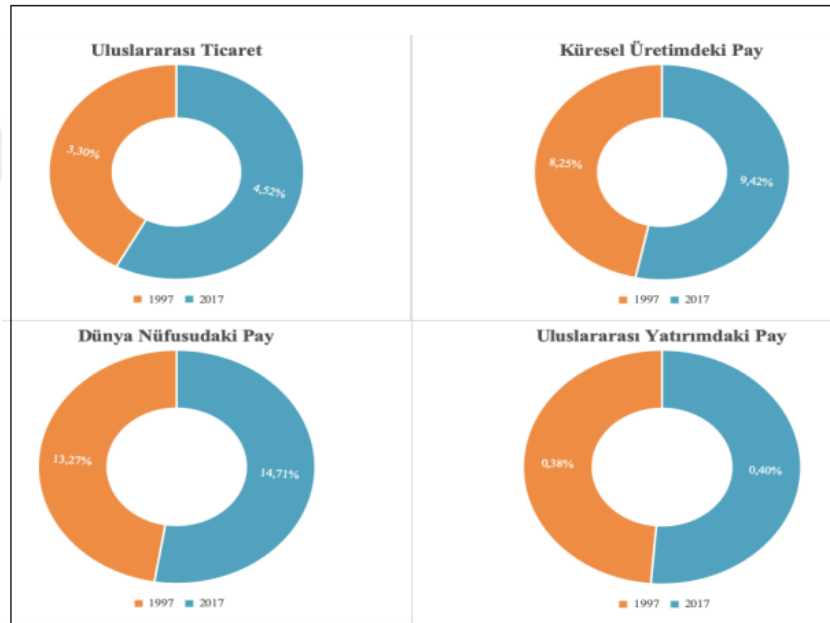
Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda 10 Aralık 2014 tarihinde kabul edilen karar taslağı ile D-8 örgütüne “Gözlemci Statüsü” verilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2020).

2.7.4. Ekonomik Göstergeler Işığında D-8

D-8 örgütünün gerçekleştirdiği ve gerçekleştiremediği ekonomi politikalarına ve hamlelerine bakıldığında uluslararası ticaret boyutunda önemli faaliyetler yürüttüğü görülmektedir. Şekil 3'te görüldüğü gibi dünya ticaretindeki payı 1997 yılında %3,3 iken 2017 yılında bu oran %4,52'ye yükselmiştir.

Dolayısıyla D-8 ülkelerinin dünya ekonomisindeki payının arttığını söyleyebiliriz. 1997 yılında küresel bazda üretiminin %8,25'ini gerçekleştiren D-8, 2017 yılında %9,42'ye yükseldi. Ancak yabancı yatırımcıyı çekmede aynı başarı sağlanamadı. 1997 yılında toplam küresel yabancı yatırımın sadece %0,38'ini çekebilen D-8 grubunun payı, 2017 yılında ancak %0,4'e yükselmiştir. Öte yandan, dünya üye ülkelerinin toplam nüfus içindeki oranı, 1997 yılında %13,27 olan nüfus, 2017 yılında %14,71'e yükselmiştir (Saray, 2019: 173).

Grafik 3. D-8 Ülkeleri ve Dünya Ekonomisindeki Konumları 1997-2017

Kaynak: Saray, 2019:173

Şekil 4'te dünyanın 2017 yılı ihracat ve ithalat verileri, D8'in son zirvesi verilmiştir. ABD 242,8 milyar dolarlık ticaret fazlası ile ilk sırada yer alıyor. İngiltere, İspanya, Çin ve Hindistan izledi. Türkiye ve Mısır ticaret fazlası veren iki D-8 ülkesi. Diğer D-8 üye ülkelerinin ithalat oranları ihracat oranlarını geçmiştir.

D-8 ülkelerinin ticaret fazlası vermemesinin temel nedeni, Batılı ülkelere göre daha düşük katma değerli hizmetler sunmalarındır. Katma değeri yüksek üretime sahip

olmanın önemine vurgu yapan D-8 Genel Sekreteri Shaari, tarım başta olmak üzere üretim ve hizmet kapasitelerini artırmak için mükemmeliyet merkezleri kurmaya hazırlandıklarını belirtti (UNCTAD, 2019). Ancak D-8'in kaynaklarına ve potansiyellerine baktığımızda önemli verilerle karşılaşırız. 2019 yılı itibarıyla D-8 ülkelerinin toplam nüfusu 1,1 milyar, ekonomik büyüklüğü 3,7 trilyon dolar ve ihracat hacmi yaklaşık 700 milyon dolar. 16,4 trilyon dolarlık küresel ticaretin yüzde 4'ünü oluşturuyor. D-8 ülkeleri kanıtlanmış petrol rezervlerinin %15'ini ve kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %23'ünü kapsamaktadır (Mercan, 2019).

2.7.5. Zirveler ve Alınan Kararlar

İlk zirvesini 1997 yılında İstanbul'da düzenleyen organizasyon, Mart 1999'da Dakka'da, Şubat 2001'de Kahire'de, Şubat 2004'te Tahran'da, Mayıs 2006'da Bali'de, Temmuz 2008'de Kuala Lumpur'da gerçekleştirildi. Kasım 2012 ve Ekim 2017'de İstanbul (Mercan, 2019).

1. 1997 İstanbul Zirvesi: D-8 örgütü ilk toplantısını kuruluş duyurusunun yapıldığı 15 Haziran 1997 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirdi. Üye ülkelerin organizasyonu; ilke, amaç, işlev ve temel amaçları belirlemişlerdir. İstanbul'daki ilk toplantıda tüm üye devletlerin başkanları hazır bulundu (Taştekin, 2006: 231).

2. 1999 Dakka Zirvesi: 1-2 Mart 1999'da düzenlenen Bangladeş zirvesi başkent Dakka'da yapıldı. Ticaretin finansmanı, bankacılık işlemleri ve vize işlemleri iş adamlarına kolaylık olması açısından ele alındı. Sekreteryaya olarak görev yapacak daimi bir birim kurulmasına da karar verilmiştir (Şahin, 2012: 128).

3. 2001 Kahire Zirvesi: Kahire zirvesinde D-8'deki ticaret hacminin beş yıl içinde ikiye katlanması gerektiği belirtildi. İran'ın yürüttüğü sanayi ve teknoloji bilgi bankası ağını üye ülkelerin desteklemesi gerektiği vurgulanmıştır (Öztaş, 2019, 10). Bangladeş'te kırsal kalkınmanın hazırlanması gibi tarımsal konularda çalışılması, Türkiye'deki küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ'ler) hazırlıkların yapılması, Endonezya'da yoksulluğun azaltılması için çaba sarf edilmesi, özelleştirmeye yönelik hazırlıkların yapılması önerilmiştir. Malezya, Nijerya ve Pakistan'ı gübreleme ile uğraşan enerji çalışma grubu toplantıları (Kılınç, 2013: 41).

4. 2004 Tahran Zirvesi: Dördüncü Devlet Başkanları Zirvesi 2003 yılında Endonezya’da yapılacak ancak çeşitli sorunlar nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Zirve, 18 Şubat 2004 tarihinde İran’ın başkenti Tahran’da yapılmıştır (Öztaş, 2019: 10). D-8’ler iş birliği ile hızın korunması düşüncesiyle, "Yapı ve İşleyiş" belgesinde de belirtildiği üzere komisyonun yılda iki kez düzenli olarak toplanması gerektiği ifade edilerek Tercihli Ticaret Anlaşmalarına ilişkin çalışmalar ele alındı. İş adamları için vize işlemlerini kolaylaştıran Antlaşma’nın yürürlüğe girmesinin hızlandırılması talep edildi. Bu zirvenin en önemli sonucu, örgütün o tarihe kadar yaptığı çalışmaların yetersiz olduğu görüşü olmuştur (Güldal, 2009: 88-90).

Görsel 1. D-8 Zirveleri

Kaynak: Yılmaz, 2021.

5. 2006 Bali Zirvesi: Necmettin Erbakan öncülüğünde İslami referansa dayalı olarak temelleri atılan D-8, Erbakan’ın siyasetten çekilmesinin ardından atıl bir pozisyon aldı ve örgütün zirve toplantılarına rağmen somut adım atılamadı. . D-8’in bölgesel ilişkilerde önemli projelere dahil edilmesi fikri AK Parti hükümeti tarafından hayata geçirildi. Bu konuda ilk önemli adım 2006 yılında Endonezya’da düzenlenen Zirve toplantısında atılmıştır. Endonezya’da yapılan Zirve toplantısında üye ülkeler arasında Tercihli Ticaret Anlaşması imzalanmış ve organizasyona sistematik potansiyel kazandırılmıştır (Köktaş, 2018: 59-60).

6. 2008 Kuala Lumpur Zirvesi: 8 Temmuz 2008’de Malezya’nın Kuala Lumpur şehrinde düzenlendi. Bu zirvede D-8 Ekonomik İş birliği Teşkilatı’nın geride bıraktığı 10 yılın bilançoları masaya yatırıldı ve ikinci on yıl planlandı. Ayrıca D-8 Sekreterliği statüsü üye ülkeler tarafından onaylanmış ve kabul edilmiştir (Öztaş, 2019: 11). Bu zirvede üye ülkeler arasında iş adamlarının vize işlemlerini kolaylaştıracak bir anlaşma imzalanmış ve 2009 yılında ülkelerin KOBİ politikalarına yönelik bir zirve yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ülkeler arasında meyve, sebze, sera gibi alanlarda iş birliği çalışmaları yapılmaktadır. Ekim ve ekim önerilmiştir (Şahin, 2012: 130).

7. 2010 Abuja Zirvesi: D-8’in Yedinci Zirvesi 8 Temmuz 2010’da Nijerya’nın başkenti Abuja’da yapıldı. D-8, 30. Komisyon Toplantısını ve 14. Bakanlar Konseyini Abuja Zirvesi’nde gerçekleştirdi. Zirvenin en önemli teması D-8 üyeleri arasında yatırım iş birliğini artırmaktı (Kılınç, 2013: 44).

8. 2012 İslamabad Zirvesi: Örgüt tarihinin dönüm noktası 22 Kasım 2012 tarihinde Pakistan’ın başkenti İslamabad’da düzenlenen sekizinci D-8 Zirvesi oldu (Köktaş, 2018: 60). Zirvede, örgütün güçlü bir temele ve kurumsal koordinasyona dayalı kapsamlı bir yol haritasına ulaşmasını hedefleyen “D-8 Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi” imzalandı. Ancak zirvede ‘2012 İslamabad Barış ve Refah için Demokratik Ortaklık Bildirgesi’ yayınlanmış ve “‘2012-2030 D-8 Küresel Vizyon Belgesi” ilan edilmiştir (Sekizinci D-8 Zirvesi, 2012). Kuruluşa kazandırılan dinamizm sonucunda 1997 yılında 20 milyar dolar olan ticaret hacmi 2017 yılında 120 milyar dolara yükselmiştir.

9. 2017 İstanbul Zirvesi: 20 Ekim 2017, Türkiye’de İstanbul’da düzenlendi. Türkiye, bu zirvede D-8 Başkanlığını Pakistan’dan devraldı. Kuruluşun 20. zirvesi organizasyonun kuruluş yıl dönümü olduğu için “İş birliği Yoluyla Fırsatların Artırılması” temasıyla gerçekleştirilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2017). Ayrıca, “D-8 İstanbul Eylem Planının kabul edildiği ve turizmi geliştirmeye yönelik çalışmaların sürdürüleceği vurgulandı. Tarım iş birliklerine bilim ve teknolojiye önem verileceği konuşuldu. Ekonomik büyüme için enerjinin gerekli olduğu vurgulanmış ve iş birliklerinin geliştirilmesinde süreklilik vurgulanmıştır (Öztaş, 2019: 13).

D-8 organizasyonu, dinamik nüfusu, kaynakları, stratejik konumu ve ekonomik potansiyeli ile uluslararası ve siyasi sistemde büyük önem taşımaktadır. Ancak D-8 örgütü sahip olduğu avantajların siyasi ve ekonomik değerini yeterli düzeyde alamamış ve potansiyelini verimli bir şekilde değerlendirememiştir. İşleyişindeki yavaşlık, sorunların çözümünün önünde büyük bir engel olmuş ve küresel sistemi etkileyecek kararlar yeterince uygulanmamıştır. Ayrıca üye ülkelerin coğrafi uzaklıkları ve sorunlarını Birleşmiş Milletler, NATO ve ASEAN gibi kuruluşlar aracılığıyla çözme isteği de D-8'in potansiyelini hayata geçirememesine neden olmuştur.

2.7.6. D-8 Ülkelerinin Nüfusu ve Beşeri Sermaye Potansiyeli

D-8 ülkeleri doğal kaynakları, pazar potansiyelleri ve nüfus yoğunlukları bakımından kendi bölgelerinde ve örgütsel çatı altındaki iş birliği mekanizması bakımından önemli bir konumdadır. Ayrıca söz konusu ülkeler hem ucuz ve vasıflı iş gücü hem de büyük pazar oluşturmaları nedeniyle önemli bir nüfusa da sahiptirler. 2018 yılına ait verilere göre D-8 ülkeleri nüfus toplam 1 milyarın üzerindedir. Bu nüfus, İslam coğrafyasının yaşayan toplam nüfusunun %65 kadarına, dünya nüfusu toplamının ise %15'lik kısmına tekabül etmektedir. D-8 ülkelerinin demografik yapıları ülkelerin sosyoekonomik yapıları için olduğu gibi kurulacak ortaklıklar bakımından da ciddi bir potansiyel taşımaktadır. D-8 ülkeleri; ciddi bir iş gücü potansiyeline sahip nüfusları ve üretim malları bakımından önemli bir pazar oluşturmaktadır (Karabulut, 2017).

Topluluk ülkelerinin nüfus toplamlarının %40'a yakın bölümü işgücü potansiyeli oluşturmaktadır. Söz konusu oran 450 milyonluk bir beşeri sermayeyi işaret etmektedir. Ancak sözü edilen önemli potansiyel, gerekli istihdam sağlanamadığı için ciddi bir soruna yol açmaktadır. Genel olarak D-8 ülkelerindeki işsizlik oranları %3-%12 oranındadır; işsizlik oranı ortalaması ise %7-8 kadardır (Mercan, 2021).

Tablo 1. D-8 Ülkeleri Toplam Nüfus Verileri, 2018.

Ülke	Nüfusu
Endonezya	267.663.435
Pakistan	212.215.030
Nijerya	203.452.505
Bangladeş	161.356.039
Mısır	99.413.317
Türkiye	82.319.724
İran	83.024.745
Malezya	31.528.585
Toplam	1.140.973.380
İslam Ülkeleri TOPLAM	1,74 milyar
Dünya TOPLAM	7,76 milyar

Kaynak: Dünya Bankası, (web adresi: www.worldbank.org.tr)

D-8 ülkelerinin nüfus potansiyellerinin değerlendirilmesi, iş birliğinin kurulması ve yatırımların yapılabilmesine bağlıdır. Bu ülkelerin yabancı yatırımları çekebilmesi için arasında kolaylık sağlayıcı kuralların kabul edilmesi, istihdamı arttırmakla birlikte ülkeler arasındaki bağları güçlendirecektir. Nihayet bu ülkelerin yoğun nüfusları her ne kadar önemli bir potansiyeli işaret etse de söz konusu kaynak iyi bir planlamayla yönetilmediğinde D-8 ülkeleri için ciddi sorunlara neden olma riski de taşımaktadır. Bu ülkelerin nüfus ve aile planlaması konusunda bir araya gelerek ortak uygulamalara gitmeleri ve müşterek politikaların izlemeleri yararlı olacaktır. Çünkü sağlıklı ve doğru politika ve uygulamalarla ülke nüfuslarının kırsal ekonomiyi göz ardı etmeden kentleştirilmesi ekonomik kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır (Karabulut, 2017).

D-8 ülkelerinin oldukça fazla genç nüfusa (15-54 yaş) sahip olmaların, nüfus potansiyeli bağlamında bir diğer önemli husustur. D-8 ülkelerinin nüfus toplamlarının %50'sinden fazlasını (650 milyon kadarı) gençler oluşturmaktadır. Nüfusun çoğunluğunu gençlerin oluşturması D-8 ülkeleri için ciddi bir potansiyel teşkil etse de bu potansiyel ancak sağlıklı ve etkin bir biçimde yönetildiği zaman artı değere dönüşebilecektir. Bundan dolayı da eğitim, sosyal haklar ve istihdam konularında ciddi planlamalar yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda niteliği yüksek bir genç nüfus oluşturmak üzere eğitimle ilgili plan ve programların başarıyla uygulanması büyük önem taşımaktadır (Mercan, 2021).

Tablo 2. 2018 Yılı İtibariyle D-8 Ülkelerinin Genç Nüfus (15-54 yaş) Verileri.

Ülkeler	Genç Nüfus (15-24 Yaş)	Toplam Nüfusa Oranı (%)	Genç Nüfus (25-54 Yaş)	Toplam Nüfusa Oranı (%)
Bangladeş	30.514.535	19	63.893.344	40
Mısır	18.539.315	18,6	37.485.108	37,7
Endonezya	44.513.270	17	111.530.370	42,5
İran	11.662.821	14	40.561.971	49
Malezya	5.325.762	17	13.031.959	41
Nijerya	40.313.416	20	65.027.574	30,4
Pakistan	43.522.585	21	79.061.569	38
Türkiye	12.900.152	15,8	35.148.092	43,2
D-8 Toplam	207.291.856	18	445.739.987	39

Kaynak: Dünya Bankası, (web adresi: www.worldbank.org.tr)

Ekonomiyi ileri noktalara taşıyacak önemli potansiyellerden biri genç nüfus olduğu niçin gençlerin sağlıkları, eğitimleri ve güvenliklerine yönelik yatırımlar yapmak gelecekte üretkenliği artırmak bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede D-8 bünyesinde ortak politikalar geliştirilerek genç nüfusun ihtiyaçlarına cevap verecek ve sorunlarına çözüm üretecek plan ve programların yaşama geçirilmesi çok önemlidir. Böylelikle dinamik ve nitelikli genç nüfusun büyük potansiyel harekete geçirilecektir. Bu konudaki iş birlikleri ile tesis edilebilecek ortak mekanizmalar da önemlidir. Özellikle gençlerin girişimciliğe teşvik edilmesi ve istihdamı için olanaklar oluşturularak genç nüfusu geliştirmeye yönelik yatırımlar yapılması ve bunun teşviki, D-8 ülkelerinin gelecekteki başarıları için belirleyici nitelikteki temel kritik hususlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, D-8 kurumsal yapısında gençlikle ilgili bir forum oluşturularak kültür, girişimcilik, eğitim gibi konularda yapılacak çalışmaların gençlerle birlikte hazırlanması, D-8 ülkelerinin gelecekteki başarıları açısından olduğu gibi ülkelerin genç nüfusunun niteliğinin yükseltilmesi bakımından ve gençlerin ekonomiyi daha iyi tanımaları bakımından önemlidir.

D-8 ülkelerinin kümülatif gayrisafi yurt içi hasılası (Gsyih) 2017 yılı itibarıyla 3,7 milyar dolardır ve toplam nüfusu 1 milyarın üzerindedir, küresel nüfusun %15'idir. Bu ülkelerden Türkiye ve Endonezya aynı zamanda G20 üyesidir. Pek çok ülke, “gelişmekte olan ülke” statüsünde “gelişmiş ülke” statüsüne ekonomik sıçramayı

başarmamakta ve mevcut küresel ekonomik sahip olma ve sahip olmama sistemi bunu daha da zorlaştırmaktadır. Rakamlar, 101 ülkeden sadece 13'ünün cam tavanı kırabildiğini ve 1960 ile 2008 yılları arasında onları aşağıda tutabildiğini ve gelişmiş statüye yükseldiğini göstermektedir. Genç, dinamik nüfusları, verimli ve büyüyen üretken kapasiteleri ile D-8, önemli küresel aktörler olmak için çalışan üyelere sahiptir. Bununla birlikte, zaten nüfuz sahibi olan ülkeler daha az şanslı olanları aşağıda tutmak için ellerinden geleni yaparken, yakalayanlar küresel pastanın daha adil bir şekilde paylaşılmasını talep etmektedir. Gelişmiş ülkelerin başkalarını aşağıda tutmak için kullandıkları stratejiler arasında etnik ve mezhepsel şiddet ekmek ve vekalet savaşlarını desteklemek de yer almaktadır. Bu ülkelerin kesinlikle bir araya gelmeleri ve tehditlere karşı koymak ve ekonomik olarak gelişmek için kendi stratejilerini geliştirmeleri gerekir, bu da mali ve parasal disiplini takip ederken eğitime, insan kaynaklarına ve teknolojiye yatırım yapılmasını gerektirmektedir. Ayrıca verimliliği artırmak ve fark yaratan yerel para birimleriyle ticaret yapmak gibi alternatif stratejiler sunmak zorundadırlar.

D-8 üyeleri, modernizasyonun gerektirdiği fiziksel ve teknolojik altyapıyı hızla kurarken yatırım çekmek için gerekli idari reformları yapmayı başarırlarsa, bu ülkelerin her biri G20'ye üye olarak Türkiye ve Endonezya'ya katılma kapasitesine sahiptir (Atlas, 2017).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMININ BEŞERİ SERMAYE ÜZERİNDE ETKİLERİNİN EKONOMETRİK İNCELEMESİ

Bu çalışmada 1990-2017 yıllarının zaman serisi kullanılarak gelir dağılımının beşerî sermaye üzerinde etkisi araştırılacaktır. Bu çalışmada ilk olarak modeller hakkında bilgiler verildikten sonra uygulanan yöntem ve yöntemin sonuçları değerlendirilecektir. Bu araştırma Eviews 10 paket programı aracılığıyla yapılacaktır. Araştırma için kullanılan veriler Tüik ve Dünya Bankası'ndan alınmıştır.

3.1 Model ve Veri Seti

Çalışmanın amacı, D-8 ülkelerinde gelir dağılımının beşerî sermaye üzerinde etkisi araştırılacaktır. Bu etki araştırılırken kurulan model aşağıdaki gibidir.

$\ln HDC$ = Logaritması alınmış İnsan Sermayesi

$\ln GINI$ = Logaritması alınmış Gini katsayısı,

$\ln GDP$ = Logaritması alınmış Gayri safi yurtiçi hasıla

β_0 = Bağımsız değişken

ϵ_t = Toplam hata terimini ifade etmektedir.

$$\ln HDC_t = \beta_0 + \beta_1 \ln GINI_t + \beta_2 \ln GDP_t + \epsilon_t$$

Yukarıdaki denklemde değişkenler doğrusal olmadığından dolayı logaritmaları alınmıştır.

$$\Delta HDC = \phi + u_0 HDC_{t-i} + u_1 \ln GINI_{t-1} + u_2 \ln GDP_{t-1}$$

$$\sum_{i=1}^n \beta_{1i} \Delta \ln HDC_{t-i} + \sum_{i=0}^k \beta_{2i} \Delta \ln GINI_{t-i} + \sum_{i=0}^k \beta_3 \Delta \ln GDP_{t-i} + \epsilon_t$$

$$ECT_t = \ln GINI_t - \beta_0 - \beta_1 \ln GINI_t - \beta_2 \ln GDP_t$$

$$\Delta \ln HDC_t = \delta_0 + \sum_{m=1}^p \delta_{1m} \Delta \ln HDC_{t-m} + \sum_{m=0}^q \delta_{2m} \Delta \ln GINI_{t-m} +$$

$$\sum_{m=0}^n \delta_{3m} \Delta \ln GDP_{t-m} + \phi ECT_{t-1} + \epsilon_t$$

Denkleimde Δ farklılığı β ve θ sabit terimi k uygun gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı

Gelir dağılımı ve beşeri sermaye arasındaki nedensellik ilişkisini tahmin edebilmek için bazı ön testlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ön testlerden başında, kesitler arasında bağımlılık olup olmadığının araştırılması gelmektedir. Bu bağlamda yatay kesit bağımlılığı ön plana çıkmaktadır. Günümüz ekonomilerinde oluşacak herhangi bir şok diğer ülkeleri etkilemiyorsa bu durum yatay kesit birimlerinin bağımsız olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak günümüz dünya ekonomilerinin birbiriyle ilişkili olduğu düşünüldüğü zaman, yatay kesit birimlerinden herhangi bir birime gelecek şoktan, diğer birimlerin farklı düzeylerde etkileneceği daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır (Mercan,2014:235).

Yatay kesit bağımlılığı, yapılan analizlerde önemle bir yere sahiptir. Çünkü yatay kesit bağımlılığı varken, yapılan analizlerde yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmadığı durumlarda elde edilecek sonuçlar önemli ölçüde farklılık göstermektedir (Pesaran vd., 2008). Bundan dolayı, analize başlamadan önce serilerde yatay kesit bağımlılığının var olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığının test edilmediği durumlarda yapılan analiz sonuçlarında sapmalar meydana gelecek ve sonuçlar tutarsız hale gelecektir.

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığını saptayabilmek için bazı testlere gerek vardır. Bu testler, Berusch-Pagan (1980) LM testi ya da Pesaran (2004) CD testiyle incelenebilmektedir. Berusch-Pagan (1980) LM testi zaman boyutunun yatay kesit boyutunda büyük olduğu ($T > N$) durumlarda kullanılabilmektedir. Pesaran (2004) CD testi ise zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olduğu durumda ($T > N$) ve yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olduğu durumda ($T < N$) kullanılabilmektedir. Testin hipotezleri şu şekildedir:

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Test sonucunda elde edilecek olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğu durumda %5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmektedir ve paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilir. (Peseran,2004)

Yatay kesit bağımlılığı testlerinden, Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM (Lagrange Multiplier) testi $T > N$ durumunda kullanılmakta olup modeli şu şekildedir;

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2 \quad (1)$$

1 nolu eşitlikte $\hat{p}$, kalıntıların ikili kolereasyon örnek tahminidir. Bu test yatay kesit bağımlılığının olmadığı varsayımından hareket ile ($T \rightarrow \infty$) iken $\frac{N(N-1)}{2}$ serbestlik derecesinde ki-kare asimptotik dağılıma sahip olduğu durularda ve $N > T$ olduğu durumlarda kullanılmaktadır.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N-1}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij} \quad (2)$$

Yatay kesit kalıntıları altında korelasyon katsayılarının toplamına dayanan bu test yatay kesit bağımlılığının olmadığı bir hipotez altında test istatistiği normal dağılım göstermektedir.

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T \hat{P}_{ij} \frac{(T-k)\hat{P}_{ij}^2 - U_{Tij}}{\sqrt{U_{Tij}^2 T_{ij}}} \quad (3)$$

Denklemden $(U_{Tij}) (T-k)\hat{P}_{ij}^2$ 'nin ortalaması $(U_{Tij}^2) (T-k)\hat{P}_{ij}^2$ 'nin varyansını ifade ederken, k ise regresör numarasını simgelemektedir. Ayrıca test istatistiği asimptotik standart normal dağılım göstermemekte, yatay kesit bağımlılığının olmadığı H_0 hipotezi altında işlenmektedir.

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N-1} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{P}_{ij}^2 - 1)} \quad (4)$$

Breusch-Pagan testinin geliştirilmesiyle ortaya çıkmış olup ($N \rightarrow \infty$) ve ($T \rightarrow \infty$) olduğu durumlarda yatay kesit bağımlılığının olmadığı varsayılmaktadır.

Tablo 3: Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

Test	Statistic	p-value
LM	108.2	0.0000
	293.7	0.0000
	88.21	0.0000
LM adj*	38.31	0.0000
	121.3	0.0000
	29.35	0.0000
LM CD*	3.942	0.0001
	16.37	0.0000
	-9196	0.3578

Yapılan yatay kesit bağımlılığı testinde görüldüğü gibi, CD, LM adj* ve LM CD* olasılık değerleri 0.05’ ten küçük olduğu için, H0 hipotezi güçlü bir şekilde reddedilmektedir ve seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu saptanmıştır yani H1 hipotezi kabul edilmektedir. Paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı vardır. Paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunması, paneli oluşturan ülkelere herhangi birine gelecek bir şok, paneli oluşturan ülkelerin tümünü etkilemesi anlamına gelmektedir. Yatay kesitler arasında bağımlılığın bulunması durumunda seriler arasındaki durağanlığı ölçmek için ikinci nesil birim kök testlerinden yararlanılmaktadır. Bu çalışmanın sonraki aşamasında yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testleri kullanılmıştır.

3.3.Birim Kök Testleri

Yapılan çalışmalarda veri setleri arasında durağanlık söz konusu olup olmadığını belirlemek önemlidir. Literatürde seriler arasındaki durağanlığı tespit edebilmek için “Birinci nesil birim kök testleri” ve “İkinci nesil birim kök testleri” gibi pek çok test istatistiği kullanılmaktadır.

“Birinci nesil birim kök testleri” seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda kullanılması önerilen test tekniğidir. “Birinci nesil birim kök testlerinde” literatürde en çok kullanılanları; Choi (2001), IPS (2003), LLC (2002), Hadri (2000), Madala ve Wu (1999)’dir. “İkinci nesil birim kök testleri” ise seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda kullanılması önerilen test tekniğidir (Pesaran 2007:265). “İkinci nesil birim kök testlerinde” literatürde en çok kullanılanları; Mcknown ve Wallace (SURADF, 2002), Taylor ve Sarno (MADF, 1998), Breuer ve Pesaran (CADF, 2006,2007), Carrion-i Silvestre

(PANKPSS2005)'dir (Koçbulut ve Altıntaş,2016;154). Yapılan çalışmada ikinci nesil birim kök testlerinden, Breuer ve Peseran tarafından geliştirilen CADF testi kullanılmıştır.

3.3.1 CADF (Yatay Kesitsel Genişletilmiş Dickey-Fuller)

CADF testi Breuner ve Peseran tarafından geliştirilmiş, bireysel seri birinci farkları ve yatay kesit ortalamaları kullanılmaktadır. ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) testinin genişletilmiş halidir. CADF testi $T > N$ VE $T < N$ her iki durumda da uygulanabilme imkanı vermektedir (Peseran 2007:266-268).

CADF birim kök testi aşağıdaki regresyon modeline dayanmaktadır.

$$\Delta Y_{it} = a_i + \rho_i Y_{i,t-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + d_1 \Delta \bar{y}_t + \varepsilon_{it}$$

Denklemden $\bar{Y}_t$ t dönemindeki gözlemlerin ortalamasını ifade etmektedir. Panelin genelini hesaplanması için kullanılan model CIPS istatistiğidir.

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i$$

CIPS istatistiği yatay kesitler için hesaplanan t istatistik değerlerinin ortalamasını ifade eder.

Tablo 4: CADF Test Sonuçları

Değişkenler	t-istatistik	Prob	%10	%5	%1
GDP	-1.507	0.755	-2.210	-2.330	-2.570
HDC	-1.803	0.453	-2.210	-2.330	-2.570
Gini	-0.804	0.995	-2.210	-2.330	-2.570

Yukarıda CADF birim kök testleri sonucunda ortaya çıkan CIPS istatistikleri gösterilmektedir. Yapılan CADF birim kök analiz sonuçlarına göre analize konu olan bütün değişkenler birim kök içermektedir. Değişkenler durağan değildir.

Tablo 5: CADF Test Sonuçları

Değişkenler	t-istatistik	prob	%10	%5	%1
D(GDP)	-4.017	0.000	-2.210	-2.330	-2.570
D(HDC)	-4.777	0.000	-2.210	-2.330	-2.570
D(Gini)	-5.744	0.000	-2.210	-2.330	-2.570

Yukarıda CADF birim kök testleri sonucuna göre seri farkında durağan hale gelmektedir. Değişkenler farkında durağan hale geldikten sonra uzun dönemli ilişkilerin varlığını tespit etmek için eş bütünleşme analizi ile araştırılmasını gerekli kılmaktadır.

3.4 ARDL Modeli ve Sınır Testi Analizi

Yapılan çalışmalarda eş bütünleşme olup olmadığını belirlemek için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. ARDL yaklaşımı seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin ortaya konulmasına olanak vermekte ve düşük gözlem sayısı daha güvenilir sonuçlar vermektedir. Bu çerçevede kurulan ARDL modeli aşağıda verilmektedir.

ARDL sınır testine göre, hesaplanan test istatistiğinin değeri üst kritik değerden büyük ise uzun dönem ilişkisinin olmadığı anlamına gelmektedir ve hipotez reddedilir. Hesaplanan test istatistiğinin değeri alt kritik değerden küçük ise uzun dönemli ilişkinin olmadığı temel hipotez kabul edilir. Hesaplanan test istatistiği değeri alt ve üst kritik değerlerin arasında ise, değişkenlerin durağanlık özelliklerinin bulunması gerekir.

Tablo 6: ARDL Modeli Sonuçları

D.lnhd	Coef.	Std. Err.	z	P> z
Uzun dönem Ln gini	-0.1167147	044817	-2.62	0.009**
Ln gdp	0.2446067	0129982	18.87	0.000*
Kısa dönem Ec	-0.0780085	0350725	-2.22	0.026**
Lngini D1.	0.0219848	0165985	1.32	0.185
Lngdp D1.	0.0404268	0182567	2.21	0.027**
cons	-0.249224	100949	-2.47	0.014**

**, * sırasıyla, $p < 0,05$ ve $p < 0,01$ düzeyinde anlamlılığı temsil etmektedir.

Tablo bakıldığında Lngini katsayılarının pozitif olduğu görülmektedir. Ln gini uzun dönem 0,5 düzeyinde anlamlı olduğu, kısa dönem Lngini sonuçları %1 düzeyinde

anlamli olduğu gör÷lmektedir. Denklemden elde edilen sonuçlara göre gini katsayısının beşeri sermayeyi ne derece etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre gelir dağılımının adaletli hale gelmesi ekonomik büyümenin temeli olan beşeri sermayenin artmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak gelir dağılımının 0 ile 1 arasında 0 yönüne doğru hareket etmesi beşeri sermayenin artmasına yol açmaktadır.

3.5 Hausman Testi

Hausman testi panel veri analizi için rassal etkiler modeli ve sabit etkiler modeli arasındaki en iyi tercih, model parametrelerinin bireysel etki yada gözlenemeyen etkilerle korelasyon olup olmadığının araştırılmasıdır.

Ki-kare dağılımı gösteren bu istatistik matris formatıyla şu şekilde hesaplanır.

$$\text{Hausman istatistiği} = (\beta^{SE} - \beta^{RE})' [Var(\beta^{SE}) - Var(\beta^{RE})]^{-1} (\beta^{SE} - \beta^{RE})$$

Buna göre Hausman test istatistiği, elde edilen tahmincilerin oluşturduğu katsayı matrisinin devriği ile varyans-kovaryans matrisinin tersinin yine katsayı matrisi ile çarpımına eşit olmaktadır. (Tarı,2011).

Bu eşitlikte SE sabit etkiler modelinin tahmincilerini, RE rassal etkiler modelinin tahmincilerini oluşturmaktadır. Ayrıca $Var(\beta^{SE})$ ve $Var(\beta^{RE})$ sabit ve rassal etkiler modellerinin tahminlerinden elde edilen asimtotik varyans ve kovaryans matrislerini ifade etmektedir. Varyans ve kovaryans matrisleri arasındaki fark aşağıdaki gibidir.

$$Var(\beta^{SE}) = Q_u^2 [E(\ddot{x}_i \ddot{x}_i)]^{-1}$$

$$Var(\beta^{RE}) = Q_u^2 [E(\tilde{x}_i \tilde{x}_i)]^{-1}/N$$

$$\ddot{x} = x_i - \bar{x}_i$$

$$\tilde{x} = x_{it} - \bar{\theta} x_i$$

$$E(\tilde{x}_i, \tilde{x}_i) - E(\ddot{x}_i \ddot{x}_i) = E[X_i'(I_T - \theta P_T)x_i] - E[x_i'(I_T - \theta P_T)x_i]$$

$$= (1-\theta) E[x_i' \tilde{x}_i]$$

Tablo 7: Hausman Test Sonuçları

	(b) Mg	(B) pmg	(b-B) Difference	sqrt (diag (V_b-V_B)) S.E.
Lngini	-19.42172	-1167147	-19.30501	19.35583
Lnpdp	-19.48471	2446067	-19.72931	19.85393

b : H_0 ve H_A altında tutarlı; Mg tahmininden elde edilmiştir.

B : H_A altında tutarsız. H_0 altında etkin; Pmg tahmininden elde edilmiştir.

$$= 1.13$$

$$\text{Prob}>\chi^2 = 0.5624$$

Uzun dönem katsayılarının homojen olup olmadığını test eden Tablo Hausman test istatistiği 1.13 ($p = 0.5624 > 0.05$) %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız olduğu yani uzun dönemde katsayıların homojen olduğu görülmüştür, temel hipotez altında tutarlı ve etkin olan Pmg tahmincisi tercih edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Bu çalışma 1990-2017 yılları arasında, D-8 ülkelerinde Gelir Dağılımının Beşeri Sermaye Üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. İlk olarak yatay kesit bağımlılığı araştırılmıştır, araştırma sonucuna göre H1 hipotezi kabul edilmektedir yani ülkelerden herhangi birine gelecek şok analize dahil olan diğer ülkeleri de etkileyeceği sonucuna varılmıştır. Veri setleri arasında durağanlık söz konusu olup olmadığını belirlemek için, ikinci nesil birim kök testlerinden CADF testi kullanılmıştır. CADF testi sonucunda değişkenlerin tamamının durağan olduğu sonucuna varılmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi test etmek için Peseran, Shin ve Smith (2001;1999) tarafından geliştirilmiş olan Panel ARDL yöntemiyle analiz gerçekleştirilmiştir. Panel ARDL testini yapılmadan önce PMG ve MG tahmincilerinin uygun olanını tespit etmek için Hausman testi yapılmıştır ve hausman test sonucuna göre olasılık değeri 0,05' den büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla katsayı tahminlerinde daha anlamlı sonuçlar veren PMG tahmincisinin uygun olduğu bulgusuna varılmıştır.

ARDL testi sonucunda gini katsayısı ile beşeri sermaye arasında uzun dönemli negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Gini 0-1 arasında olması 0' a yaklaştıkça gelir dağılımı adaletinin artması anlamına geleceği için gelir dağılımının adaletli hale gelmesi ekonomik büyümenin temeli olan beşeri sermayenin artmasına yol açacaktır. Kısa döneme bakıldığında ise gini katsayısı ile beşeri sermaye arasında istatistiksel açıdan anlamlı herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Hata düzeltme terimine bakıldığı zaman negatif ve istatistiksel açıdan anlamlıdır. Bu durum herhangi bir şok olduğunda her dönem bu şokun %7'sinin düzeleceği anlamına gelmektedir.

Gelir dağılımı ile beşeri sermaye arasında negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunması gelir dağılımında meydana gelecek eşitsizlik durumunda beşeri sermaye oluşumunu engellemesine neden olmaktadır. Bu durum gelir dağılımının belirleyici faktörlerinden olan iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Diğer taraftan gelir dağılımındaki bozukluk, beşeri sermaye belirleyici faktörlerinden olan işgücünün beslenme, eğitim, sağlık gibi harcamaları kısımasına yol açacağından verimliliğinde düşmesine neden olacaktır. Bu durum gelir dağılımının belirleyici olan faktörlerinden olan iktisadi büyümenin düşük gerçekleşmesine yol açacaktır.

Sonuçlardan görüldüğü üzere Panel ARDL regresyon analizine göre, çalışmada bulunan gelir dağılımı ve beşeri sermaye arasında uzun dönemde negatif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. D-8 ülkelerinde gini katsayısında meydana gelecek azalışlar (0 ile 1 arasında 0'a doğru yaklaşması) beşeri sermayenin artmasına, neden olmaktadır. Yapılan analiz sonucunda gini katsayısı ile beşeri sermaye arasında ters orantı bulunması anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, gini katsayısının 0'a yaklaşması bireylerin beşeri sermayesinin artmasına neden olmaktadır.

Gelir dağılımında adaletin sağlanması ekonomik büyüme ve kalkınma açısından önem taşımaktadır. D-8 ülkelerinin ekonomilerini arttırıcı politikalar üretmesi önemlidir. Fakat geliri arttırmak kadar, artan gelirin D-8 ülkelerinde tüm kesimlerin adil olarak pay almasını sağlamak gerekmektedir. Gelirin adil şekilde dağıtılmasında devletlere önemli görevler düşmektedir. Devletler gelir eşitsizliğini önleyici politikalar uygulamalıdır. Bu kapsamda D-8 ülkeleri gelir eşitsizliği nedeniyle bireylerin eğitim, sağlık, güvenlik gibi temel haklardan yeterli derecede faydalanamayan kesimlerde eğitim, sağlık, güvenlik alanlarında yatırımlar arttırılmalıdır. D-8 ülkelerinin uyguladığı bu politikaların sonuç vermesi için gerekli denetimlerin yapılması gerekmektedir.

Taranılan birçok literatür sonucuna göre, gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı adaletsizliğinin en önemli kavramlardan biri eğitimidir. Eğitim kademeleri arasında dengeli dağılım olmaması, iyi bir eğitim almış nitelikli işgücüne sahip birey sayısının düşük olması. Nitelikli işgücüne sahip bireyler beşeri sermaye seviyesi yüksek bireylerin artan gelir akımlarını hangi düzeyde üretime aktaracağı sorunu gini katsayısının 1'e doğru hareket etmesine neden olmaktadır. Gini katsayısının 1'e doğru hareket etmesi kişilerin artan gelir eşitsizliği nedeniyle eğitim, sağlık, istihdam gibi beşeri sermayenin belirleyici faktörlerine erişimin kısıtlanmasına neden olarak gelir dağılımının adaletinde meydana gelen bozulmalar beşeri sermayenin azalmasına neden olacaktır.

Knigt ve Sabot (1983) beşeri sermayenin gelir dağılımına etkileri konusunda iki farklı hipotez ortaya koymuş, beşeri sermayede artış gelir dağılımını iki farklı şekilde etkileyeceğini ileri sürmüştür. Bileşen etkisi adı verilen ilk etkiye göre, beşeri sermaye artışı ilk dönemde gelir eşitsizliğini arttırmakta, belirli bir eğitim düzeyine ulaşılmışının ardından gelir eşitsizliğinde azalma olmaktadır. İkinci etki ücret

sıkıştırma etkisidir. Bu etkiye göre beşeri sermayede meydana gelen artışla beraber işgücü arzının artmasına bağlı olarak eğitimin getirisinde azalma yaşanacak ve gini katsayısı negatif yönlü hareket edecektir.

Destek (2018) çalışmasında finansal gelişme sonucunda artan milli gelirin toplumun düşük gelirli kesimleri ve gelir dağılımı üzerinde etkisini incelemiştir. Gelişmekte olan 23 ülke için yaptığı bu çalışma beşeri sermaye birikiminin gini katsayısını negatif yönlü etkilediği tespit edilmiştir.

Peçe (2016) çalışmasında 1977-2013 yılları arasında gini katsayısı ile kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıla arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır.

D-8 ülkelerinin 2018 yılına ait verilerine göre dünya nüfusunun %15'lik kısmını oluşturmaktadır. Bu nüfusun %50 den daha fazlasını genç nüfus (15-54) oluşturmaktadır. Yüksek işgücü potansiyeline sahip olan D-8 ülkelerinde iş gücü potansiyelinin değerlendirilmesi ülkeler arası iş birliğinin kurulması ve yatırımlar yapılması ile mümkün olacaktır. Ancak işgücü potansiyeli ne kadar yüksek olsa da D-8 ülkelerin de bu işgücü potansiyelinin iyi yönetilmemesi, gençlerin sağlık, eğitim ve güvenliklerine yönelik yatırımların yeterli düzeyde olmaması D-8 ülkelerinde genç nüfusun verimliliğini düşüren en büyük etkenler arasında görülmektedir. Bundan dolayı D-8 ülkelerinde gençlerin sorunlarına cevap verecek politikaların plan ve program dahilinde hayata geçirilmesi ülkelerde işgücü potansiyelinin daha iyi kullanılmasını sağlayacaktır.

Gelir dağılımı eşitsizliğinin nedenleri arasında hızlı nüfus artışları sonucu ortaya çıkan işsizlik sorunu, bireylerin işsiz kalmasına neden olarak D-8 ülkelerinde yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. İşsizlik sonucu işsiz kalan kesimin gelirden pay almayacağı anlamına geldiğinden gini katsayısı 0 ile 1 arasında 1 yönünde hareket etmesine neden olacaktır. D-8 ülkelerinde nüfus artış hızını azaltıcı politikalar uygulayarak bu soruna çözüm aranmalıdır. Örneğin gelir düzeyi düşük bölgelerde kısa vadede doğum kontrol uygulamaları ve devletin sosyal yardım uygulamaları, uzun vadede ise eğitim seviyesi yükseltici yatırımlar yaparak nüfus artış hızı azaltılmalı. Böylece işsizlik nispeten düşüş gösterecektir.

D-8 ülkelerinde gelir dağılımı adaletsizliği önemli bir sorun oluşturmaktadır. Gelir dağılımı adaletsizliğini sorununu kısa vadede ele alarak ortadan kaldırmak mümkün

değildir. D-8 ülkelerinin gelir eşitsizliği sorunu uzun vadede öncelikli olarak eğitim ve sağlık yatırımlarını arttırarak çözüm bulmak mümkündür, düşük gelirli bireyler ve geliri yüksek bireyler arasındaki eğitim seviyesi farkını ortadan kaldırılmalı ve düşük gelirli bireylerin eğitim seviyesi yanında eğitim kalitesini de arttırılması gerekmektedir. Ancak bireylerin kaliteli bir eğitim alabilmeleri ve ekonomik faaliyetlerini sürdürmeleri sağlıklı bir birey olmasıyla mümkün olacaktır.

Aynı zamanda D-8 ülkelerinde gelir düzeyi yüksek bireylerin artan gelir akımlarını faizin yüksek olduğu ortamda hangi düzeyde üretime aktaracağı gini katsayısının yönünü belirleyecek önemli bir etkidir. Bireylerin artan gelir akımını üretimi aktarması gelir düzeyi düşük bireylerin istihdam sağlamasına neden olacak ve gini katsayısının 0'la 1 arasında 0 yönünde hareket etmesine neden olacaktır. Üretim maliyetlerinin arttığı ortamda bireyler artan gelir akımlarını üretim faaliyetlerinde kullanmaktan kaçınarak ve gini katsayısının 0 ile 1 arasında 1 yönünde hareket etmesine neden olacaktır. Bundan dolayı D-8 ülkelerinde gelir düzeyi yüksek kişilerin tasarruflarını üretime aktarması yönünde teşvikler sağlanması gelir dağılımı adaletsizliğini ortadan kaldırmada önemli bir etken olmaktadır.

Sonuç itibariyle D-8 ülkelerinde gelir dağılımı adaletini sağlamak için gelir dağılımını düzenleyici eğitim, sağlık, istihdam ve yüksek katma değerli faaliyetlere yatırım yapmalarını kolaylaştıran üretkenliği destekleyen politikalar üretmesi gerekmektedir. Bu durum D-8 ülkelerinde ekonomik büyüme ve kalkınmayı arttırmak için önemli bir etkidir. Bunun sonucunda yüksek gelişme hızına ulaşıldığında gini katsayısının gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde hareket edeceği görülecektir. Son olarak D-8 ülkelerinde gelir eşitsizliği sorunuyla mücadele edebilmek için eşitsizlik sorununu ve buna neden olan faktörleri D-8 ülkeleri daha sık bir araya gelerek sorunun çözümleri konusunda iyi bir teşhiste bulunmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağır, H. ve Şahbaz, A. (2016). D-8 Ülkelerinin Makroekonomik Performansı ve Türkiye'nin Dış Ticareti. *International Congress on Political, Economic and Social Studies*. 1, 71-85.
- Akalın, G. (1980). *Yüksek Öğretim Karma Malına Maliyet-Fayda Analizinin Uygulanması*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayını.
- Alan, B. (2001). *D-8: Yeni Bir Dünya*. İstanbul: Yörünge Yayınları.
- Alkin, E. (1969). Keynes 'yen Gelir Dağılımı Teorisi ve Kaldor Modeli. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 29 (1-4).
- Altıntaş, H. ve Çetintaş, H. (2010). Türkiye'de Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye ve İhracat Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Analizi: 1970–2005. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 33-56.
- Arman, C. (2013). *Gelir Dağılımının Tüketici Davranışlarına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Aydın
- Atik, H. (2006). *Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Atlas, M. İ. (2017). D-8 countries and local currencies, *Daily Sabah*, D-8 countries and local currencies | Daily Sabah, (Erişim tarihi: 08.02.2022).
- Aykaç, M. Dağdemir, Ö. ve Gündoğan, N. (2013). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayını.
- Başoğlu, U., Ölmezoğulları, N., Parasız, İ. (1999) *Gelir Bölüşümü Teori ve Politika*, Bursa: Ekin Kitapevi.
- Bik. (2017). D-8'de Hangi Ülkeler Var, Bayrağındaki Yıldızlar Neyi Simgeliyor? *Basın İlan Kurumu*. 20 October 2017. <https://www.bik.gov.tr/d-8dehangi-ulkeler-var-bayragindaki-yildizlar-neyi-simgeliyor/>, (Erişim tarihi: 15.02.2022).
- Bleakey, H. (2010). Health, Human Capital, and Development. *Annu Rev Econom.* 2010 Sep; 2: 283–310.
- Carnoy, M. (1992). Education and Economic Development: The First Generation", in Blaug, Mark (Ed), *The Economic Valuc of Education: Studies in The Economics of Education*, Edward Elgar Publishing Limied, Cambridge.
- Çiftlikli, M. (1995). *Sosyal Barış Açısından Dünyada ve Türkiye'de Gelir Dağılımı*, Bakü: Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını.

- D-8. (2020'a). *Brief History of D-8*. <http://developing8.org/about-d-8/brief-history-of-d-8/>, (Erişim tarihi: 15.02.2022).
- D-8. (2020b). *Organizational Structure*. <http://developing8.org/about-d-8/organizational-structure/>, (Erişim tarihi: 15.02.2022).
- Demirhan, E. ve Karagöl, M. (2001). Ekonomik Yolsuzluğun Nedenleri ve Etkileri, *Vergi Dünyası*, Sayı 243, Kasım.
- Demirtaş, S. (2012). D8 uluslararası sahneye geri mi dönüyor? *BBC Türkçe*, November 21, 2012. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121121_d8_summit, (Erişim tarihi: 15.02.2022).
- Destek, G. (2018). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Gelişimin, Demokrasinin ve Beşeri Sermayenin Gelir Dağılımına Etkisi: Finansal Kuznets Eğrisi Geçerli Mi?* Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Gaziantep
- Doğan, A. (2015). Structural Analysis of Turkey's Foreign Trade With the D-8 Countries. *Journal of Academic Researches and Studies*, 7 (13), 166-189.
- Dpt (1994). *Özel ihtisas komisyonu, gelir dağılımı ve politikaları* Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı.
- Dünya Bankası Veri Tabanı (2022-a), D-8 Ülkelerinde Toplam Nüfus, <https://data.worldbank.org/> (Erişim Tarihi:08.09.2022).
- Dünya Bankası Veri Tabanı (2022-b), D-8 Ülkelerinde Genç Nüfus (15-54 yaş), <https://data.worldbank.org/> (Erişim Tarihi:08.09.2022).
- Dünhaupt, P. (2013). Determinants of Functional Income Distribution – Theory And Empirical Evidence. *Global Labour University Working Paper*, 18, 1-32.
- Eighth D-8 Summit. (2012). Islamabad Declaration 2012 on Democratic Partnership for Peace and Prosperity. *Eveloping8*, <http://www.developing8.org/image/Booklet/8th%20D-8%20Summit.pdf>, (Erişim tarihi: 15.02.2022).
- Ensari, S. (1997). Son yirmi yılda gelir dağılımı. *Ekonomik Forum Dergisi*, 4, 16-22.
- Eser K. ve Ekiz Gökmen, Ç. (2009). Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1, (2), 41-56.
- Galor, O. T. (1996). Income Distribution and Growth: the Kuznets Hypothesis Revisited, *Economica*, 63.

- Gregorio, J. D. ve Lee, J. W. (2002). Education and income inequality: new evidence from cross-country data. *Review of income and wealth*, 48(3), 395-416.
- Gurbet, H. (2019). *Küresel Dünya Düzeninde D-8 Örgütü'nün Makroekonomik Performansının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2014). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa Publishing.
- Kamel, A. (2001). D-8 Ekonomik Birliği Örgütü. *Avrasya Dosyası: Türkmenistan Özel*, 7 (2), 250-260.
- Karabulut, R. (2017). Günümüz Dünyasından D-8'e Yeniden Bir Bakış. *Turkish Studies*, 12 (8), 417-434.
- Karadeniz, O. (2007). *Avrupa Birliği Yolunda Türkiye'de Eğitim ve Beşeri Sermaye*. Ankara, Gazi Kitabevi.
- Karagül, M. (2002). *Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye'deki Önemi*, Afyon, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Kasliwal, P. (1995). *Development Economics*, S. Western Collage Publishing, Ohio.
- Katz, Lawrence F. (1998). Commentray: The Distribution of Income in Industrialized Countries, *Symposium of Income Inequality: Issues and Policy Options*, Federal Reserve Bank of Kansas City, Wyoming.
- Keskin, (2011). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25 (3-4), 125-153).
- Kılınç, S. (2013). *D-8 Ekonomik İş birliği Örgütü ve Türk Ekonomisine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kirmanoglu, H. (2000). Beşeri Kalkınma ve Eğitim ve Sağlık Hizmetleri Ülkeler Arası Bir Karşılaştırma, *İktisat Dergisi*, S. 397-398.
- Koçbulut, Ö. Altıntaş, H. (2016). “İkiz Açıklar ve Feldstein-Horioka Hipotezi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Panel Eş bütünleşme Analizi”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (48), 145-174.
- Köktaş, R. (2018). Türkiye'nin Ortadoğu'daki Bölgesel Örgütlerle İlişkileri: İİT, KİK, D-8, Arap Ligi ve ECO. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2), 45-75.
- Krämer, H. (1996): *Bowley's Law. Technischer Fortschritt und Einkommensverteilung*, Marburg.

- Mercan, M. V. (2021). D-8 ve Geleceği., İNSAMER Rapor 146, İstanbul.
- Mercan, A. F. (2019). D-8 Bir Milyarı Aşkın Nüfusuyla Küresel Güç Olma Yolunda. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/d-8-bir-milyari-askin-nufusuyla-kuresel-gucolma-yolunda/1504187>, (Erişim tarihi: 15.02.2022).
- Mercan, Mehmet; (2014), “Feldstein-Horioka Hipotezinin AB-15 ve Türkiye Ekonomisi için Sınanması: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Dinamik Panel Veri Analizi”, *Ege Akademik Bakış*, 14(2), ss. 231-245
- Ministry of Foreign Affairs. (2017). “9th Summit Meeting of the D-8 Organization, 20 October 2017”. Accessed 29.05.2020, http://www.mfa.gov.tr/d8-orgutu-zirve-toplantisi_en.en.mfa
- Ministry of Foreign Affairs. (2020). D8. *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs*, http://www.mfa.gov.tr/_d-8_.en.mfa, (Erişim tarihi: 08.02.2022).
- Mutlugün, B. (2019). *Post-Keynesyen İktisat Çerçevesinde Bölüşüm ve Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Çalışma: Türkiye Örneği*. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oecd. (2005). Education at a Glance: OECD Indicators-2005 Edition <http://www.oecd.org/bookshop>, (Erişim Tarihi 10.03.2022)
- Olimova, S. (2010). The Impact of Labour Migration on Human Capital: *The Case of Tajikistan*. *Migrations en Asie centrale et au Caucase*, 26 (3), 181-197.
- Özbilen, Ş. (1998). *Maliye politikası*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Peçe, M.A. Ceyhan, M.S ve Akpolat A. (2016) Türkiye’de Gelir Dağılımının Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *International Journal of Cultural and Social Studies*.
- Peseran, M. Hashem, (2004) “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”, *Cambridge Working Papers in Economics*, 435.
- Peseran, M.H (2007). “A Simple Panel Unitroot Test In The Presence Of Cross-Section Depedence” *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H. Ullah, A. Ve Yamagata T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test off Error Cross Section Independence, *Econometrics Journal*, 11, 105-127.
- Pikkety, T. (2015). *21. Yüzyılda Kapital*, (Çeviren: Hande Koçak), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rappaport, J. (1999). How Does Labor Mobility Affect Income Convergence? *FRBKC Research Working Papers*, RWP: 99/12.

- Rodriguez, F. ve Jayadev, A. (2010): The Declining Labor Share of Income, *Human Development Research Papers*, 36.
- Sampras, A. (2019). Difference Between Physical Capital and Human Capital, *HRMExam*, <https://www.hrmexam.com/2019/06/12/difference-between-physical-capital-and-human-capital/>, (Erişim tarihi: 02.01.2021).
- Saray, M. O. (2019). ‘‘D-8 Ekonomileri, Dış Ticaret Desenleri ve Türkiye İçin nemi: İhracat ve İthalat Yoğunluğu Endeksiyle Bir Değerlendirme’’. *Curr Res Soc Sci*. 5 (2) 171-188.
- Sdam. (2017). İslm Dünyasında Bir İttifak Projesi Olarak D-8. *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi*. <http://sdam.org.tr/haber/103-islam-dunyasinda-bir-ittifak-projesi-olarak-d-8/>, (Erişim tarihi: 08.02.2022).
- şahin, S. (2012). *Türkiye’nin öncülük Ettiği Ekonomik Birleşmeler KEİ, ECO ve D-8 rnekleri*. Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- şenses, F. (2019). *Küreselleşmenin teki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tansel, A., Güngör, N. D. (1997). The Educational Attainment of Turkey’s Labor Force: A Comparison Across Provinces and Over Time, *METU Studies in Development*, 24, (4).
- Tarı, Recep, *Ekonometri*, Umuttepe Yay. Kocaeli, 2011
- Taştekin, M. (2006). Türk Dış Politikasında D-8. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 225-244.
- Türk, İ. (1989). *Maliye politikası*. Ankara: Sevinç Yayınevi.
- Türk, Y. (2020). D-8 Genel Sekreteri Shaari: Türkiye’nin Dönem Başkanlığında alışmalarımıza Dinamizm Kazandırdık. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/d-8-genel-sekreteri-shaariturkiyenin-donem-baskanliginda-calismalarimiza-dinamizmkazandirdik/1766596>, (Erişim tarihi: 08.02.2022).
- Türkan, Y. ve Alakuştekin, A. (2017). Gelişen Sekiz İslam lkesinin (D8 lkelerinin) Dış Ticaretinin Yeterlilik Analizi. *Journal Of Emerging Economies And Policy*, 2 (1), 137-162.
- Ulutürk, S. ve Ersezer, D. (2005). Gelir, Gelir Dağılımı Yaklaşımları ve Devletin Rolü. *Prof. Dr. Türkan ncel’e Armağan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* 47. Seri, s. 87-105.

- Unctad. (2019). Trade, Services and Development: Enhancing Productive Capacity Through Services. *United Nations*.
https://unctad.org/meetings/en/Presentation/c1mem42019_17_KuJaafarKuShaar.i.pdf, (Erişim tarihi: 08.02.2022).
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2013). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Arslan Ü. Doğan C. (2014). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt 1, Sayı 1, 2004,
- Varoufakis (2019). *Kızım İle Ekonomi Sohbetleri-Kapitalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Epsilon Yayınevi
- Yılmaz, M. ř. (2021). Gelişen 8 ülkenin kurduğu D-8 24'üncü yılını kutluyor, AA.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gelisen-8-ulkenin-kurdugu-d-8-24uncu-yilini-kutluyor/2272918>, (Erişim tarihi: 08.02.2022).
- Yumuşak, İ. G. (2000). *Beşeri Sermaye Teorisi ve Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yumuşak, İ. G. ve Bilen, M. (2000). Gelir Dağılımı- Beşeri Sermaye İlişkisi Ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *K. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 77-96.
- Yumuşak, İ. ve Tuna, Y. (2002). Kalkınmışlık Göstergesi Olarak Beşeri Kalkınma İndeksi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 52 (1), 1-26
- Yüksel, C. (2020). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Özet Ders Notları*. Mersin: Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını.